

A québeci függetlenség kérdései

Lehet-e önálló állam Québec?

TOD 089

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	3
Kanada és a „Québec-kérdés”	6
A québeci nacionalizmus születése és az első autonomista követelések.....	7
Québec státusza: a megoldhatatlan probléma?	9
A québeci függetlenség a nemzetközi jog alapján.....	11
A québeci függetlenség a kanadai jog alapján.....	12
Franciaország szerepe a „Québec-kérdésben”	14
A francia pártok és a Parti Québécois kapcsolata.....	19
A kanadai kormány válasza Franciaország és Québec közeledésére	20
A Québec- kérdés a 2012-es francia elnökválasztások tükrében	22
Québec kilátásai	23
A québeci identitás	25
A québeci függetlenségi mozgalom 2012-ben	27
Hogyan működne egy független Québec?	29
Földrajzi vonatkozások.....	30
Nyelvi helyzet.....	32
Szakpolitikák	33
Gazdasági kérdések	35
Nemzetközi kapcsolatok.....	39
Összegzés	40
Felhasznált irodalom	42

Bevezetés

A hivatalosan kétnyelvű Kanada a világ egyik legjobban működő föderációja, francia nyelvű kisebbségének státusza mégis évtizedek óta elhúzódó konfliktusok forrása. Québec, Kanada egyetlen francia nyelvű tartománya területe és népesség alapján egyaránt a szövetségi állam második legnagyobb tartománya¹, ahol eddig két ízben, 1980-ban és 1995-ben tartottak népszavazást a függetlenségről és bár mindkét esetben a föderációban maradás mellett döntöttek, a kanadai problémák korántsem tekinthetők megoldottnak. Az angol és a francia nyelvi közösségek közötti feszültségek a 2012 őszen tartott québeci választások óta egyre nőnek, a Québec függetlenségét zászlajára tűző, a korábbi két népszavazást kezdeményező és most ismét kormányt alakító párt, a *Parti Québécois* (Québeci Párt, PQ) továbbra is Québec önálló államisége mellett érvel, így a függetlenségi törekvések ismét a figyelem középpontjába kerültek.

A dolgozat célja, hogy feltárja a Kanada és Québec között kialakult politikai válság okait, rávilágítson arra, hogy Québec miért elégedetlen Kanadával betöltött helyével, egyben közelebb vigyen a kérdés megválaszolásához, miszerint kiválhat-e Québec Kanadából?

Québec Magyarországon kevéssé kutatott terület, a francia kanadai kisebbség vizsgálata azonban úgy vélem több szempontból is fontos kérdés. A világ minden részén, de főként az európai térségben megjelenő kisebbségi kérdések nemzetközi viszonylatban is évről évre egyre hangsúlyosabbá válnak. Az állami szint alatti, elszakadásra törekvő területi egységek és a föderalizmus körül fellángolt vita korántsem ismeretlen Európában, elég a katalán, baszk, flamand vagy skót függetlenségi mozgalmakra gondolni. Ezek a regionális mozgalmak mára olyannyira megerősödtek, hogy a nemzeti szintű politizálásban is helyet kapnak, sőt, jelentős eredményeket érhetnek az állami szinttel szemben: Skócia például mára elnyerte London beleegyezését, hogy 2014-ben népszavazást tartsanak a skót függetlenségről. Katalóniában régóta vannak ilyen jellegű törekvések, de ezekre Madrid mindeztidáig nemet mondott.²

Québec esete számos szempontból párhuzamba állítható ezen függetlenségi mozgalmakkal és maga a PQ is kapcsolatokat tart fenn a világ több szeparatista pártjával, többek között a katalánokkal és a skótokkal is.

¹ *Superficie en terre et totale, par province et territoire, Canada, 2010*, Institut de la statistique du Québec http://www.stat.gouv.qc.ca/publications/referenc/quebec_stat/ter_ter/ter_ter_2.htm (letöltve 2012.11.05.)

² MICHAUD, Félix- Antoine –PLANTE ,Marie-Andrée –TAILLON, Patrick : Indépendance –Quand le Royaume-Uni donne une leçon au Canada, *Le Devoir* <http://www.ledevoir.com/politique/canada/362756/quand-le-royaume-uni-fait-la-lecon-au-canada> (letöltve 2012.11.06.)

Katalónia és Québec függetlenségével kapcsolatban egyaránt a gazdasági életképesség és alkotmányos problémák a legfontosabb tényezők, melyeket figyelembe kell venni. London formálisan elismerte Skócia kiváláshoz fűződő jogát, viszont a londoni parlament hatásköré eldönteni, hogy milyen feltételek mellett tekinthető eredményesnek egy függetlenségről tartott népszavazás. Kanada ugyanígy járt el Québec esetében.³

Érdemes tehát részletesebben foglalkozni a témakörrel, hiszen Québec függetlenedése jelentős hatást gyakorolhat a világ országaira. Mindezek alapján úgy vélem Magyarországra nézve sem közömbös, hogyan alakul Québec sorsa, hiszen egy független Québec létrejötte precedenst teremtve tovább erősíthetné a regionális függetlenségi törekvéseket, ami aggodalmat kelthet a kisebbségi problémákkal küzdő államokban. Ez pedig kétségtelenül kedvezőtlen hír a határon túli magyarság számára, elsősorban a romániai és szlovákiai magyarságra nézve, mivel erre a többségi államok válasza akár a kisebbségek jogainak korlátok közé szorítása is lehet.

A dolgozat alapfeltételezése az, hogy a québeci függetlenségi törekvéseknek mindenekelőtt emocionális és morális forrásai vannak, a Kanadából kiválás racionális érvekkel nehezen indokolható. Dolgozatomban bemutatom, hogy Franciaország döntő módon befolyásolta a québeci függetlenség és öntudat alakulását: az ország támogatása elsődleges fontosságúvá vált abban, hogy a québeciek nyomást gyakoroljanak a szövetségi kormányra a kanadai alkotmány módosításáról folytatott tárgyalások során, valamint Franciaország Québec iránt mutatott érdeklődése lehetővé tette a kanadai tartomány számára, hogy különleges helyet igényeljen magának a nemzetközi kapcsolatokban.

A dolgozat továbbá azt a témakört tárgyalja, hogy vajon képes-e a québeci nemzet kivívni a Kanadától való elszakadást. Kísérletet teszek annak bemutatására, hogyan működhetne Québec önálló államként, milyen gazdasági, politikai és jogi következményekkel járna a tartomány kiválása Kanadából.

Dolgozatom fókuszában Québec teljes függetlenedését elősegítő, illetve gátló tényezők bemutatása áll. Az erre vonatkozó elemzések túlnyomó részt a francia, québeci és kanadai sajtóban megjelent cikkekre, a vizsgált politikai pártok közleményeire és gazdasági statisztikákra épülnek. Ezek vizsgálata során sokat profitálhattam francia nyelvtudásomból; olyan anyagokat gyűjthettem össze, amelyek magyar nyelven nem fellelhetők és a témához kapcsolódó legfrissebb dokumentumokhoz is hozzáférhettem.

³ LOUARN, Anne-Diandra: *L'influence des mouvements séparatistes inquiète les gouvernements européens*
<http://www.france24.com/fr/20121025-influence-mouvements-separatistes-independantistes-inquiete-gouvernements-europeens-catalogne-pays-basque-flandre> (letöltve 2012.11.04.)

A dolgozat első részében a québeci függetlenségi törekvések történetét és a kanadai alkotmány honosításának körülményeit tekintem át, mivel Québec státuszának megértése enélkül nem lehetséges. Ezt követően Franciaország szerepe kerül elemzésre a Québec-kérdésben, az egyes franciaországi politikai pártok hozzáállására is kitérve, nagy hangsúlyt fektetve az 1976 és 1985 közötti időszakra. Québec függetlenségével kapcsolatban az elsődleges kérdés azonban az, hogy milyen mértékű a függetlenség iránti lelkesedés a québeci nép esetében. Erre a québeci nemzeti identitás elemzése során térek ki. A politikai élet legfrissebb eseményeinek áttekintését követően a dolgozat Québec függetlenné válásával kapcsolatos nyitott kérdések, lehetséges problémák bemutatásával zárul.

Kanada és a „Québec-kérdés”

Kanadát két nép politikai egységeként alapították 1867-ben. Az országban egy viszonylag nagy létszámú, homogén, franciául beszélő közösség került idegen uralom alá, amely közösség kultúráját, életvételét, vallását, nyelvét, jogrendszerét tekintve teljesen elkülönült az őt gyarmatosító angolul beszélő népességtől. Az 1867-es Brit Észak- Amerika törvény létrehozta a francia többségű Québec tartományt, a francia- angol kérdés ezt követően általában Québec- kérdésként jelent meg az országban.⁴

A létrejövő kanadai politikai nemzet tagadta a két nép külön államiságát, de egyesítette őket egy keretben és elvetette a kulturális nemzet megalakításának eszméjét. A québeci franciák azóta is ragaszkodnak az alapító nép státuszhoz. Québec, miután az angolok meghódították, egy jelentős, városias, angolul beszélő népesség otthonává vált. A tartományban a történelmi, franciául beszélő, összetartó katolikus közösség azonban az évszázadok során sikeresen megőrizte nemzeti öntudatát az angol közösséggel szemben és bizonyos fokú önrendelkezést is elértek a szövetségi államon belül.⁵

A francia és angol nyelvű közösség közötti viszony először az 1970-es években romlott meg számottevően Québecben. A québeci politikusok ettől kezdve akarták felülvizsgálni a tartomány Kanadában betöltött szerepét és igyekeztek alapvető változásokat elérni Québec és Kanada, illetőleg Québec és a többi tartomány viszonylatában. A '60-as években Ottawa még nyitott volt a kanadai föderáció átalakítására Québec igényei alapján. 1966-tól az autonómia helyett az alkotmányjogi reform és Québec nemzetközi kapcsolatokban betöltött helye került a québeci követelések középpontjába. Québec ettől kezdve nagy buzgalommal fordult Franciaország felé, miközben a szeparatizmusban kifejeződő francia kanadai nacionalizmus egyre jelentősebbé vált. A következő fejezetek ennek a folyamatnak a fejlődését mutatják be a québeci autonómiatörekvésekre és Québec Franciaországhoz fűződő viszonyára fókuszálva.

⁴ Molnár István János: *Kanada és a Québec-kérdés*. LOGOD BT. Budapest, 1996, 49.p.

⁵ Kincses Ágnes: Nisan, M.: *Nacionalizmus és demokrácia Kanadában, Québecben és Izraelben, Kisebbségkutatás*, 1999. (8. évfolyam) 2. szám, 295-296. p.

A québeci nacionalizmus születése és az első autonomista követelések

A québeci nacionalizmus új jelenség. Egyes szerzők a kezdetét a 17. századra, a francia kolóniák érkezésének idejére teszik, de az ily módon hozzá kapcsolt történelmi folytonosság relevanciája megkérdőjelezhető. Még ha a katolikus vallású és francia nyelvű társadalom ebben a században is alakította ki saját, az angoloktól különböző identitását, azt nem kötötte össze politikai tartalommal, a brit hatalomátvételt sem kísérték látványos reakciók a társadalom részéről 1759-ben, főként, hogy hivatalosan is elismerték a francia kanadaiak vallását, jog- és intézményrendszerét. 1960-ig Québecben semmilyen komolyabb igény nem mutatkozott a tartomány autonómiájának szélesítése iránt, főként, hogy az egyház is ellenezte a québeciek részvételét a politikai életben.

A québeci nacionalizmus a tartomány modernizációjára és a frankofónok társadalmi-gazdasági helyzetének javítására irányuló politikai akaratból született. Québecben 1960-ban a Québeci Liberális Párt (*Parti Libéral du Québec*, PLQ) megválasztásával vették kezdetét azok a politikai, társadalmi és gazdasági változások, amelyeket csendes forradalomként emlegetünk. Az 1960-as évektől kezdve a csendes forradalom reformjai következtében megerősödött tartományi kormányzat egyre szélesebb autonómia megszerzésére törekedett Kanadán belül. Az autonomista követelések a kanadai föderalizmus megújítására irányultak a két alapító nép egyenlősége alapján. A '60-as években az autonomista vonal került előtérbe Québecben, a következő évtizedben viszont már a szecesszionista irányzat. A Liberális Párt néhány tagja az egyenlőség elveit továbbgondolva már odáig jutott, hogy Québecnek szuverén állammá kell alakulnia, hogy befejezhesse a megkezdett modernizációt.

A québeci társadalmat megosztó egyik legfontosabb törésvonal a szövetségi államhoz fűződő viszony mentén alakult ki. Québecben a csendes forradalomnak nem alakult ki egységes ideológiája, hanem több elmélet fejlődött ki egymással párhuzamosan.

A legrégebbi elmélet a két nemzet elmélet, amely szerint Kanadának a francia kanadai és az angol kanadai nemzetek társulásán kellene alapulnia. A másik elmélet a speciális státusz megoldás, melynek hívei számára nyilvánvaló, hogy Québec mindig is rendelkezett Kanadában egyfajta speciális státusszal, ezért nem annak megteremtésére, hanem az alkotmányban történő kifejezett elismerésére, illetve kiterjesztésére, mindenekelőtt alkotmányos garanciák szerzésére törekedtek. A harmadik irányzat Québecet önálló államként képzei el. A függetlenségpártiaknak 1960 előtt nem volt jelentős hatásuk a québeci politikai életre. A szeparatista vonal első igazán meghatározó képviselője az 1968-ban létrehozott *Parti Québécois* (Québeci Párt, PQ) volt. A szeparatista alternatíva lényege Québec kiválása

Kanadából, amelyet azzal indokoltak, hogy a québeciek mind gazdasági, mind kulturális szempontból elnyomottak, Angol Kanada és a québeci anglofón kisebbség által. A PQ az 1970-es évi québeci választásokkal a második legfontosabb politikai erővé vált a Liberális Párt után, képes volt maga mögé utasítani a Nemzeti Unió (*Union Nationale*, UN) konzervatív pártot is, amely az 1940-es és 1950-es években még uralta a québeci politikai életet. A párt nyíltan kifejezte, ha Québec igényei nem teljesülnek, a tartomány kiválik a Kanadából.⁶ Az 1976-os választásokon aratott győzelmét követően a PQ-nak lehetősége adódott programja megvalósítására és népszavazást írt ki Québec függetlenségéről.

Québecben eddig két alkalommal tartottak népszavazást a függetlenségről, az első referendumra 1980-ban került sor, melyet 1995-ben egy újabb követett. Jóllehet a québeciek mindkét esetben a föderációban maradás mellett döntöttek, a Québec-kérdés mára olyan összetett problémává nőtte ki magát, amely Kanada jövőre is árnyékot vet, hiszen továbbra is számolni kell a lehetőséggel, hogy Québec esetleg távozik a kanadai unióból.

A québeci problémák gyökerében mindenekelőtt a csendes forradalom idején kialakított két nemzet elmélet áll, melynek értelmében Québec a francia kultúra központjaként a kanadai szövetségi szinttel egyenlő partner, a szövetségi álláspont szerint viszont csak egy a kanadai tartományok közül.⁷ A québeci kérdéskör megértéséhez elengedhetetlen Québec Kanadán belüli státuszának alaposabb elemzése és a Québec-kérdés megoldását megcélzó eddigi törekvések, mindenekelőtt a kanadai alkotmányos berendezkedés átalakítására irányuló tárgyalások értékelése. A következőkben ezeket tekintem át.

⁶ MOLNÁR István János: *Kanada és a Québec-kérdés*, LOGOD BT, Budapest, 1996, 51-60. p.

⁷ LECOURS, André: *Nationalisme et fédéralisme au Canada : le débat sur la dualité. Fédéralisme Régionalisme*, 1. évfolyam (1999-2000) <http://popups.ulg.ac.be/federalisme/document.php?id=281> (letöltve 2011. 11.02.)

Québec státusza: a megoldhatatlan probléma?

Az 1960-as évektől kezdve a québeci kormányzat egyre szélesebb autonómia megszerzésére törekedett és a tartomány helyzetének felülvizsgálatára kezdetben a szövetségi kormány is hajlandóságot mutatott. A Québec és a kanadai szövetségi kormány között 1968-ban megkezdődött alkotmányos tárgyalássorozatok 1976-ban, a PQ megválasztásával vettek új irányt. A PQ megválasztását követően a szövetségi kormány már nem törekedett Québec igényeinek kielégítésére. Miután az 1980-as népszavazáson a függetlenségpártiak alulmaradtak Québecben Ottawa látványosan elvette a két alapító nép koncepcióját. Ezt a megváltozott stratégiát tükrözi a kanadai alkotmány honosítása és az Alkotmánytörvény elfogadása 1982-ben, majd 5 évvel később a *Meech Lake-i Megállapodás* és a *Charlottetown-i Megállapodás* 1992-ben, amelyek elvben mind a Québec-kérdés megoldását szolgálták volna.

A kanadai alkotmányt, amely döntő módon változtatta meg Québec szerepét Kanadán belül azonban végül a tartomány hozzájárulása nélkül honosították,⁸ Québec vétójog nélkül maradt, nem ismerték el a nemzetközi kapcsolatok létesítéséhez fűződő jogát. Québecben az 1985-ös választásokon a PQ alulmaradt a Liberális Párttal szemben és az új miniszterelnök, a föderalista *Robert Bourassa* már kompromisszumra törekedett a szövetségi kormánnyal. A felek álláspontjai újra közeledni látszódtak, mivel a szövetségi kormány élén a Québec-vel szemben keményen fellépő *Pierre Elliot Trudeau*-t 1984-ben *Brian Mulroney*, konzervatív politikus váltotta, aki az alkotmányos válság megszüntetésére törekedett és hajlandó volt bizonyos engedményekre. Ebben a kedvező légkörben került sor a *Meech Lake-i* tárgyalásokra 1987-ben. A tárgyalásokat „Québec tárgyalásokként” jellemezték, mivel azok Québec igényeire fókuszáltak. A megállapodás bukásának fő oka éppen ez volt, hogy a többi tartomány szerint az ő igényeiket nem vették figyelembe, csak Québecét. A megállapodást, amely elismerte volna a québeci társadalom eltérő jellegét, a szövetségi parlamentnek és az összes tartomány törvényhozásának ratifikálnia kellett volna 3 éven belül, erre azonban nem került sor, két tartomány *Terre-Neuve* és *Manitoba* ellenállása miatt. A tárgyalások során nyilvánvalóvá vált, hogy Québecen kívül Kanadában mennyire népszerűtlen a két nemzet elmélet és Québec eltérő társadalomként való elismerése. A *Meech Lake-i* megállapodás kudarca egy új politikai párt, a *Bloc Québécois* létrejöttét eredményezte. A *Bloc* nem akar véget vetni a Kanadával való együttműködésnek: hosszú távú céljuk Québec hosszú

⁸ Az 1982-es Alkotmánytörvényt a 10 kanadai tartományból 9 elfogadta, egyedül Québec nem volt hajlandó magára nézve kötelezőnek elismerni, mivel az nem tartalmazza a tartomány vétójogát az alkotmánymódosításra vonatkozóan.

függetlenségének elérése, rövid távú céljuk pedig a tartomány érdekképviselése a kanadai szövetségi törvényhozásban. A párt 1991-es megalakulását követően az 1993-as szövetségi választásokon a 75 képviselői helyből 54-et szerzett meg magának, ezzel hivatalos ellenzékké vált a kanadai parlamentben.⁹

1992-ben újabb kísérletet következett a kanadai problémák megoldására. A *Charlottetown Megállapodást* már „Kanada tárgyalásokként” jellemezték és Québec igényei mellett a nyugat-kanadai tartományok és az őslakosok igényeiről is tárgyaltak, azonban ez a kísérlet is elbukott. Ezt követően a PQ befolyása ismét megerősödött Québecben és az 1994-es québeci választásokkal – miután a tartományban a Liberális Párt kompromisszum kész politikájának eredményessége megkérdőjeleződött – a párt ismét visszakерült a hatalomba.¹⁰

A *Charlottetown-i Megállapodás* kudarca csaknem végzetes következményekkel járt a kanadai szövetségi államra nézve. Québecben a PQ ígéretet tett, hogy egy második népszavazást tart a függetlenségről, miután megnyeri az 1994-es tartományi választásokat. Az 1995-ös referendum szoros eredménye azt jelezte, hogy komolyan számot kell vetni a lehetőséggel, hogy Québec esetleg távozik a kanadai unióból, ugyanis a québeciek 49,4 %-a mondott igent Québec önálló államiságára. A referendum másnapján a québeci miniszterelnök, *Jacques Parizeau* lemondott. Az őt követő *Lucien Bouchard*, a *Bloc Québécois* politikusa a gazdaság fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, a függetlenség egy időre lekerült a napirendről.¹¹

Az alkotmányos tárgyalások során nyilvánvalóvá vált, hogy a kanadai alkotmány reformja a québeciek igényei alapján lehetetlen. A québeciek előtt így két lehetőség maradt: a kanadai berendezkedés elfogadása vagy a szuverenitás. A következőkben a kanadai alkotmány kiegészítése, valamint a gyakran hivatkozott nemzeti önrendelkezésre vonatkozó nemzetközi jogelvek áttekintése révén igyekszem bemutatni milyen jogi lehetőségek és korlátok merülnek fel a második opcióval, Québec függetlenségével kapcsolatban.

⁹ LECOURS, André *i.m.*

¹⁰ Dr. Molnár István János (2002): *A Québec-kérdés főbb aspektusai Kanada alkotmányos szabályozásának a tükrében*. PhD. értekezés, Miskolci Egyetem
http://kvt99.lib.uni-miskolc.hu:8080/servlet/eleMEK.server.fs.DocReader?id=291&file=Molnar_Istvan_Janos_ertekezes.pdf
(letöltés ideje: 2011.09.27.)

¹¹ LECOURS, André *i.m.*

A québeci függetlenség a nemzetközi jog alapján

Québec, ahogy a világ számos etnikai közössége a nemzetközi jog felé fordulva az önrendelkezés elvére hivatkozott, amikor saját nemzetállamának megteremtését tűzte ki célul. Tény, hogy az ENSZ és más nemzetközi szervezetek is rendelkeznek a kérdéssel. A népek önrendelkezési jogát az ENSZ két emberi jogi egyezségokmánya – a Polgári és Politikai Jogok és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmánya – is tartalmazza. A nemzetközi közösség azonban máig adós a nemzeti önrendelkezés tartalmának meghatározásával, ezzel ellehetetlenítve az elv érvényesülését a gyakorlatban.

A nemzeti önrendelkezéssel kapcsolatban vita tárgyát képezi, hogy pontosan mire jogosít fel az önrendelkezési elv, mindenekelőtt, hogy tartalmazza-e a szecesszióhoz való jogot?

A nemzeti önrendelkezési jognak számos vetülete van. Különbséget kell tenni külső és belső önrendelkezés között. A külső önrendelkezés a tényleges függetlenséghez való jogot jelenti, azt, hogy „minden nép joga a szuverén megválasztása”, ebben az összefüggésben beszélhetünk az államok és egy nép nemzetközileg elismert függetlenségéről is. Az államon belüli (belső) önrendelkezés a kormányzási forma megválasztásának jogát, a közösségi kormányzás gyakorlását jelenti. Az önrendelkezés és a függetlenség tehát nem egymás szinonimái, annak ellenére, hogy a nemzeti önrendelkezés leggyakrabban függetlenséget eredményez, más megoldások (integráció, társulás stb.) is léteznek. A Québecben eddig tartott népszavazásokon a nemzeti önrendelkezés belső vetületének Kanadán belüli megvalósítása helyett a külső nemzeti önrendelkezés lehetőségét kínálták a választóknak.

Az önrendelkezés nemzetközi jogelvére való hivatkozás tehát nem vitt közelebb Québec státuszának rendezéséhez. A nemzeti önrendelkezés tartalmának meghatározása mellett további problémákat vet fel, hogy a népek önrendelkezéshez való joga összeütközésbe kerülhet más nemzetközi jogelvekkel, mint a területi integritás tiszteletben tartása és a más államok belügyeibe való be nem avatkozás elve.¹²

¹² SIPOS Kinga Ágnes: A nemzeti önrendelkezési elv problematikája, *Iustum Aequum Salutare*, 5. évfolyam (2009) /2. szám, 197-204. p., 203.p.

A québeci függetlenség a kanadai jog alapján

Nemcsak a nemzetközi jogelvek között, hanem a kanadai jogban sem találunk olyan elemeket, amelyek alapján Québec kiváláshoz való joga egyértelműen levezethető lenne. A kanadai jog alapján Québec elszakadása az alkotmány módosítása nélkül lehetetlen. Az 1982-es alkotmányt azonban olyan módosítási formulával egészítették ki, amely értelmében az alkotmány jelentősebb módosításához a szövetségi parlament és az összes tartomány beleegyezése szükséges, sőt, néhány tartományban népszavazásokat is előírnak.

A kanadai Legfelsőbb Bíróság elismerte Québec jogát a kiválásra. A Bíróság álláspontja szerint a kiváláshoz való jog nem a szövetségi jog hatásköre, hanem nemzetközi jogi kérdés, de ha lenne egy népszavazás, egy világos kérdésről, nyilvánvaló többséggel, akkor Kanadának kötelessége tárgyalni. Vagyis a québeciek egyetlen reménysége, hogy győztes népszavazás esetén a szövetség kormány tárgyalna velük. A kiválást azonban a szövetségi kormány komoly feltételekhez köti. Hogy pontosan mikor lenne eredményes egy ilyen népszavazás azt a 2000-ben elfogadott a világos szövegezésről szóló törvény (*The Clarity Act*) tartalmazza. Ez a törvény nem törekedett sem arra, hogy kielégítse Québec alkotmányos követeléseit, sem arra, hogy olyan elemeket vezessen be a kanadai alkotmányba, amelyek lehetővé tennék a szecessziót egy kanadai tartomány számára. A jogszabály arról rendelkezik, hogy a szövetségi kormány joga elismerni a népszavazáson feltett kérdés érvényességét, meghatározni az elérendő küszöböt, ahhoz, hogy egy szuverenitásról tartott népszavazás győztesnek tekinthető legyen.¹³ A törvény értelmében a szövetségi parlament hatásköre eldönteni, hogy a népszavazásra feltett kérdés egyértelmű-e, valamint, hogy a kiválásról való döntés egyértelmű többséggel született-e meg (anélkül, hogy tisztázná mit jelent az egyértelmű többség), azonban a tartományok egyenlősége értelmében a törvényt nem Québec konkrét megemlékezésével fogalmazták meg. Válaszképpen a québeci kormány is megalkotta a saját jogszabályát (*Loi sur l'exercice des droits fondamentaux et des prerogatives du peuple québécois et de l'État du Québec*) amely kinyilvánította a québeci nép jogát arra, hogy önállóan, a saját maga választotta módon döntsön politikai rendszeréről és Québec jogi státuszáról.

Québec tehát egy olyan alkotmányos struktúrába van zárva, amelyet sosem fogadott el. Paradox módon Kanada, hiába módosíthatja 1982 óta alkotmányát, az azóta elfogadott kiegészítések gyakorlatilag ellehetetlenítették a valódi alkotmánymódosítás lehetőségét. A

¹³ *20 ans après Meech, quel est l'avenir du Québec dans le Canada?*

<http://www.bloquebecois.org/dossiers/colloque-20-ans-apres-Meech/actes.aspx> (letöltve 2011.11.25.)

kanadai politikában olyan új alapelvek alakultak ki, amelyek Québec alkotmányos igényeivel összeegyeztethetetlenek: a tartományok egyenlőségének elve nem teszi lehetővé Québec eltérő jellegének elismerését, ahogy a multikulturalizmus és a dualitás elvei is ellentmondanak egymásnak.

Korábban a québeciek előtt három lehetőség állt: a *status quo* fenntartása, a megújított föderalizmus vagy a szuverenitás. Mivel a kanadaiak nem akarnak hallani az alkotmányos reformról mára két lehetőség maradt: a jelenlegi kanadai berendezkedés elfogadása vagy a szuverenitás.¹⁴

Az előzőekben a napjainkra kialakult patthelyzetig vezető utat mutattam be Québec és a szövetségi szint kapcsolatára fókuszálva. A Québec-kérdés vizsgálatánál azonban semmiképpen nem vonatkoztathatunk el Québec francia eredetétől, Franciaországhoz fűződő kapcsolataitól. A francia kanadai társadalom eltér a franciától, de alapvetően megőrizte francia jellegét. Dolgozatom alapfeltevése az, hogy a québeci függetlenségre döntő befolyással volt az a tény, hogy Franciaország anyaországgént lépett fel érdekükben. Ennek alátámasztására a québeci francia nyelvű közösség és a szövetségi kormány kapcsolata mellett azt vizsgálom, hogy 1960 óta miként alakult Franciaország szerepe a québeci függetlenség kérdésében és milyen körülmények magyarázzák a Québec-kel szemben képviselt francia álláspontot.

¹⁴ MOLNÁR István János (2002) 105-142.p.

Franciaország szerepe a „Québec-kérdésben”

Québec a francia politikában kiváltságos helyet foglal el, Franciaország Québec-hez fűződő kapcsolata több szempontból is atipikusnak tekinthető. Québec esetében a francia diplomácia átlépett hagyományos keretein, mivel egy államon belüli tartománnyal létesített viszonyt. Franciaország volt az egyetlen ország, amely elismerte Québec, mint kanadai tartomány jogát nemzetközi kapcsolatok létesítéséhez. Emellett Québec azért is kivételes, mert Franciaország az országon belül az államnemzet koncepció alapján a francia nemzetiséget a francia állampolgársággal tette egyenlővé, viszont *de Gaulle* tábornok az 1960-as években a québeciekről már franciákként beszélt és anyaországgként lépett fel érdekükben, vagyis Franciaország a francia nemzetiséget kiterjesztette a területén élő francia állampolgárok mellett a québeci francia nyelvű közösségre is.

A francia külpolitikában az ún. „Québec-kérdés” az 1960-as évektől kezdve több mint harminc éven keresztül központi szerepet töltött be. Québecet délről az Egyesült Államok, keletről és nyugatról angol nyelvű kanadai tartományok határolnak, vagyis a frankofónok mintegy szigetet alkotnak az angol nyelvű környezetben.¹⁵ Québec földrajzi elhelyezkedése nagyban magyarázza a francia érdeklődést, hiszen Franciaország a hidegháború végéig az angolszász hegemonia ellensúlyozására törekedett a világban.

Franciaország hagyományos messianizmusa, hogy ellensúlyozza az Egyesült Államok befolyását Québec számára lehetőség. Ez a messianizmus kétség kívül túlmutat Québecen. Franciaország a '90-es évek végéig elvesztette korábbi befolyását a világban és mély identitásválságba került: a republikánus modell olyan alapvető kategóriáit, mint az univerzalizmus vagy a laicitás is újragondolni kényszerültek.¹⁶

A franciák körében létezik egy elképzelés, hogy milyen szerepet kell betölteniük a világban, ez a francia nacionalizmus az, ami arra ösztönzi a franciákat, hogy törődjenek Québeckel. A francia nemzet azonban megosztott Québec függetlenségével kapcsolatban, ahogy az európai integrációval vagy Korfú autonómiájával szemben is.¹⁷

Franciaország több mint 100 éven keresztül – miután a kanadai francia területek Nagy-Britanniához kerültek – nem mutatott semmilyen érdeklődést, hogy hivatalos kapcsolatokat építsen ki Québec-vel, sem politikai, sem gazdasági téren. Franciaország és Québec között a

¹⁵ BEAUDOIN, Louise: Quand le Québec s'interroge. Un projet toujours vivant : la souveraineté. *Le monde diplomatique* 2008. február, 29-31. p.

¹⁶ TARTAKOWSKY, Danielle: Quinze ans d'histoire politique de la France du long XXe siècle, *Bulletin d'histoire politique*, 15. évfolyam, 3. szám, 151-160.p.

¹⁷ Les relations internationales du Québec. *Bulletin d'histoire politique*, 16. évfolyam 2. szám, 337-350.p.

kapcsolatok a két világháború alatt kezdtek megerősödni, főként kulturális téren, de igazán aktív szerepvállalásról Franciaország részéről főként *de Gaulle* elnöksége alatt beszélhetünk.

De Gaulle tábornok Québec esetében tett lépéseinek jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A tábornok megfogalmazása szerint Franciaország adósságát szerette volna leróni a háborúk következtében magukra hagyott francia nyelvű közösségek irányában.¹⁸ Egyértelműen kijelentette, hogy franciákként tekint a québeciekre és támogatta függetlenségi törekvéseiket. *De Gaulle* megfogalmazásában: „*valami nemes és történelmi gesztust kell tennem, amely felhívja a figyelmet arra, hogy ők is hozzánk tartoznak*”.¹⁹ A gesztust 1967-ben meg is tette, amikor québeci látogatása során megtartotta híres „Éljen a szabad Québec” („*Vive le Québec libre*”) beszédét.

Franciaországban *de Gaulle* személye a nemzeti örökség része. A vizionárius, Franciaországra jellemző univerzalista nacionalizmus a forradalmi háborúk óta a francia külpolitika része, a tábornok québeciek szabadságáról szóló szónoklatait nélkül nem lehet értelmezni. Az 1962 után kialakuló politikai irányzat, az „eredeti” gaulle-izmus 1969-ig, *de Gaulle* politikai életből való távozásáig jellemezte a francia politikát. *De Gaulle* ambiciózus külpolitikai koncepciójának alapja az a feltételezés volt, hogy a bipolaritásra alapozott világrend veszélyes és anakronisztikus, így Franciaországnak egyensúlyoznia kell a két blokk között. Ha az ország eszközei kevesek ehhez, akkor Európának kell átvennie ezt a szerepet.²⁰

¹⁸ GOLTZ, Antje: *Charles de Gaulle et le Québec*

<http://romanistik.info/umgebaut/quebec/de%20GaulleQueb.pdf> (letöltve 2011.10.10.)

¹⁹ GAULLE, de Philippe: *Apám, de Gaulle: Beszélgetések Michel Tauriackal*, Európa, Budapest, 2008, 689.p.

²⁰ Balázs Gábor Egy francia jelenség: a Gaulle-izmus, *Beszélő*, 2009. (14. évf.) 5. sz. 18-36. p.

Franciaország szerepe Charles de Gaulle alatt

Az igazi áttörés a Québec és Franciaország kapcsolatában 1960-ban jött el, amikor Québecben a liberális *Jean Lesage* hatalomra jutásával felismerték a Franciaországgal való kapcsolatok megerősítésének és szélesítésének szükségességét. Kezdetben a québeciek még nem kérdőjelezték meg a kanadai föderális berendezkedést, hanem pontosítani szerették volna a tartomány helyét a föderáción belül. Csak 1966-ban került előtérbe az „egyenlőség vagy függetlenség” stratégia és lett Franciaország támogatása elsődleges fontosságú abban, hogy a québeciek nyomást gyakoroljanak a kanadai kormányra. A diplomáciai viták tetőpontja kétségtelenül *de Gaulle* beszéde volt. Franciaország, Kanada és Québec között egyfajta diplomáciai háború bontakozott ki. A fő kérdés a québeciek részéről az volt, hogyan ériék el a kapcsolatok fejlesztését Franciaországgal: a szövetségi szint közvetítésével, vagy közvetlenül Párizssal tárgyalva. A második lehetőséget választották.

Franciaország és Québec részéről is egyértelműen megjelentek az egy nemzethez tartozásra utaló kijelentések: *de Gaulle* a québecieket konzekvensen Franciaország területén kívül élő franciáknak nevezte. *Daniel Johnson* québeci miniszterelnök pedig a Québecben élőkéről úgy fogalmazott: „*Franciaország fiai és lányai felépítették Új-Franciaországot.*”²¹

De Gaulle-nak köszönhetően a québeciek új öntudatra ébredtek, ez kifejeződött többek között az ún. 101-es törvény kapcsán is, amely a francia nyelvet hivatalos nyelvvé tette a tartományban. A szövetségi kormány elkezdte magát nyomás alatt érezni és nyitottabbá vált Québec ajánlataira. A franciák gondolkodása is változott: Québec „teljes értékű”, modern társadalommá vált a szemükben, felismerték, hogy a kapcsolatok fejlesztése lehetőséget nyújthat Franciaország számára, hogy új imázssal vesse meg a lábát az észak-amerikai kontinensen.²²

²¹ RIPAUX, Alain: *Charles de Gaulle, une certaine idée du Québec*
http://www.cfqlmc.org/bulletin_22/Charles%20de%20Gaulle,%20une%20certaine%20id%E9e%20du%20Qu%20E9bec%5D.pdf, 3.p. (letöltve: 2011.10.25.)

²² HALARY, Charles: L'image du Président de Gaulle chez les Français de Montréal, *Espoir*, 1992/ 86. szám, 51-60 p.

Franciaország szerepe Charles de Gaulle után

Tagadhatatlan, hogy Franciaország támogatása nem szűnt meg *Pompidou*, *Giscard d'Estaing* és *Mitterrand* elnöksége alatt sem. 1989-ig Franciaország még változatlanul a merész külpolitikai lépésekben látta azt az eszközt, amellyel kompenzálhatta az ország belső nehézségeit, de már nyoma sem volt a *de Gaulle* idejére jellemző lendületnek.²³

Ahogy a belső intézményrendszer, úgy a francia külpolitika szereplő is valamennyire minden gaulle-istává váltak az idők során. A *de Gaulle*-t követő köztársasági elnökök kisebb-nagyobb módosításokkal, de követték a politikáját. *Pompidou* intézményesítette a frankofóniát, de került a konfrontációt a kanadai kormánnyal. Az őt követő *Giscard d'Estaing* politikája is az volt, hogy Kanadával szemben a „beavatkozást”, Québec-kel szemben pedig a „közömbösséget” ítélte el.²⁴ *Pompidou* elnöksége alatt azonban már feltűnnek a gaulle-izmus kopásának első jelei; fokozatosan eltűnnek a politikából a harmadik utas elképzelések.²⁵

Franciaország szerepének csökkenésében a québeci függetlenség kérdésében a hetvenes években nagy szerepet játszottak a québeci politikai változások. *Jean-Jaques Bertrand*, az 1968-ban megválasztott québeci miniszterelnök került minden konfrontációt Ottawával, Québec már nem kért magának külön helyet a frankofónia találkozókra. Ekkor a lendület helyett stabilitás jellemezte Québec kapcsolatait Franciaországgal. Az őt követő *Bourassa* is a kanadai a föderalizmust választotta a függetlenséggel szemben, de hangsúlyozta, hogy a föderációnak Québec érdekeit is kell szolgálnia. Kanadán belül védte a francia nyelvet, a francia-kanadai kultúrát és véget vetett a protokolláris vitáknak, de folytatta az 1965-ben megkezdett együttműködést Franciaországgal, nagy hangsúlyt fektetve a gazdasági kapcsolatokra.

1976-ban a québeci választásokat viszont már a *Parti Québécois* nyerte, amely a tartomány függetlenségéért szállt harcba. A PQ megválasztása új perspektívába helyezte a francia-québeci kapcsolatokat. A középpontban ezt követően az állt, hogy Franciaország a mindenkor kormányok összetételétől függetlenül tartsa fent jó kapcsolatát Québec-kel.

²³ MERLE, Marcel: Az intézményrendszer és a politikai élet, In: *Franciaország története. Az új idők 1852-től napjainkig*, Osiris, Budapest, 2007, 449-467.p.

²⁴ 1970 és 1980 között Pompidou és Giscard d'Estaing elnöksége alatt 28 egyezmény született a két ország között mindenekelőtt a biztonságpolitika, az ipari együttműködés, a kommunikáció és az oktatás terén.

²⁵ BALÁZS Gábor: *i.m.* 18-36. p.

Másrészt Québec, hogy helyet kaphasson nemzetközi politikában és a frankofónia intézményeiben Franciaország támogatását kérte Kanadával szemben.²⁶

A függetlenségről tartott québeci referendumon a szuverenisták bukása 1980-ban azonban vízválasztó volt a kapcsolatokban. Franciaországban a Québecet támogató erők csalódással vették tudomásul az eredményt. 1981-ben tovább változott a helyzet azzal, hogy Franciaországban szocialista politikus került a köztársasági elnöki posztra.

Emellett a *de Gaulle* által létrehozott V. köztársaságban is megváltoztak az erőviszonyok az elnöki és a végrehajtó hatalom között, az elnöki hatalom kárára, a köztársasági elnök szerepe már korántsem volt olyan markáns, mint *de Gaulle* idején.²⁷ Egy újabb „éljen a szabad Québec beszédnek” semmi realitása nem lehetett. A hidegháború végéig a francia jobb- és baloldal által képviselt külpolitikában nem volt jelentős különbség: mindkettő a gaulle-ista különutas politikát követte, amelynek meghatározó eleme az Egyesült Államokkal való szembenállás. Québec támogatása ebbe a politikába tökéletesen illeszkedett. Jelentős változások *Jacques Chirac* elnökké választásakor kezdődtek, amikor az 1958 óta gaulle-ista irányítás alatt álló jobboldal addig sosem látott módon széttagolódott. Franciaországban *Chirac* elnökségének idejére már felismerték, hogy a megváltozott nemzetközi rendszerben a lehetőségeik korlátozottak és *Chirac* 1997-ben megfogalmazta, hogy Franciaország már nem cselekedhet önállóan, hanem multilaterális együttműködésekre kell törekednie.²⁸

Ezért fontosnak tartom bemutatni, hogy az egyes francia pártok milyen álláspontot képviseltek a québeci függetlenséggel kapcsolatban az 1976 és 1985 közötti időszakban, amikor a PQ kormányzott Québecben és Franciaországban még nem szakadt meg a gaulle-ista külpolitikai irányvonal.

²⁶ MATHIEU, Gabrielle: Les relations franco-québécoises de 1976 à 1985, In: *Les Cahiers du CQRI*, Centre québécois de relations internationales, Département de science politique, Université d'Ottawa, 1992, 27-53.p.

²⁷ JOHANCsik János (1998): *A demokratikus pártrendszer Franciaországban a 20. században*. Napvilág Kiadó. Budapest. p.121-139.

²⁸ GAILLARD, Jean-Michel: Az elmúlt negyedszázad, In: Dupy, Georges (szerk.): *Franciaország története. Az új idők 1852-től napjainkig*. Osiris, Budapest, 2007, 515-638.p.

A francia pártok és a Parti Québécois kapcsolata

A PQ hagyományosan a gaulle-ista jobboldali francia pártokhoz kötődött, akik 1976-ra már kisebbségbe kerültek a francia kormányban, Franciaországot azonban továbbra is a jobboldal irányította. 1981-ben viszont a francia köztársasági elnök és a miniszterelnök is a Szocialista Pártból (*Parti Socialiste*) került ki, ezzel új helyzet állt elő. A szocialistákat ugyanis kevésbé vonzotta a PQ álláspontja; a köztársasági elnökké választott *Mitterrand* tiszteletben tartotta Kanada egységét, de emellett a québeciek legitim törekvéseivel is egyetértett és egyensúlyra törekedett a kettő között. A Szocialista Pártot inkább az Új Demokrata Párthoz (*Nouveau Parti Démocratique*, NPD) fűzték szorosabb szálak, amely szintén tagja a Szocialista Internacionálnak. A Szocialista Párt ráadásul 1971-ig a baloldal újrászervezésével volt elfoglalva Franciaországban, nem igazán törődtek a Québec-kérdéssel. A párt azután egyre inkább nyitott más külföldi baloldali pártok felé, ami kedvezett a szociáldemokrata PQ-nak.

A Szocialista Párt álláspontja nem volt egységes Québec-kel kapcsolatban. Két kisebbségi szárny volt, melyet igazán foglalkoztatott a francia identitás védelme, az angolszász kultúrával szemben folytatott harc és Québec önrendelkezése. A többség, *Mitterrand*-al az élen inkább közömbös volt a kérdés iránt, amely részben abból is adódott, hogy nem ismerték mélyebben a québeciek helyzetét. A párton belül a kisebbségi irányzatok képviselői kezdtek kampányba, hogy megismertessék a Québec-kérdést a franciákkal, ami eredményesnek bizonyult: 1979-ban a szocialisták bevették javaslatuk közé 110-edik pontként a Québec-kérdést, amivel aztán az 1981-es elnökválasztásokon indult *Mitterrand*. A Québec-kérdés elővétele azért is nagy jelentőségű, mert csak 5 pont foglalkozott nemzetközi kérdésekkel.

A PQ abban támaszkodott Franciaország támogatására, hogy nyomást gyakoroljon a kanadai kormányra a kanadai alkotmányos reformról folytatott tárgyalások során. Hiába bírta azonban a québeci kormány Franciaország támogatását, mégsem sikerült győzelemre vinni a függetlenség ügyét. Québec remélte, hogy sikeres népszavazás esetén Franciaország lenne az első ország, amely elismerné államiságát. Az 1980-as népszavazáson a függetlenségpártiak kudarca azonban demoralizálta a francia lobbistákat és közvéleményt, úgy érezték a PQ hamis képet mutatott nekik a québeci helyzetről, hiszen a népszavazáson kiderült, hogy a québeciek 59 %-a ellenzi a tartomány függetlenségét. Franciaország ezt követően közeledni kezdett Kanadához, a kanadai szövetségi kormány pedig a nyolcvanas évek közepéig az előző évtizedekhez képest határozottabban lépett fel a Québec-kérdéssel kapcsolatban.²⁹

²⁹ MATHIEU, i.m. 109-132.p.

A kanadai kormány válasza Franciaország és Québec közeledésére

1966-ig, amíg a québeci kormányoknál nem került elő a függetlenség kérdése a kapcsolatokat nem csak Franciaország és Québec, hanem Franciaország és Kanada között is fejlődésnek indultak. A francia-québeci közeledés először 1967-ben vezetett konfrontációhoz Franciaország és Kanada között, majd *de Gaulle* eltűnésével a kapcsolatok normalizálódtak. A feszültség a *Parti Québécois* párt megjelenésével éleződött ki ismét és kezdődött egyfajta diplomáciai háború a PQ és a kanadai liberális kormány között, ugyanis a szövetségi kormány szerint Québecnek, kanadai tartományként nem lett volna joga közvetlen kapcsolatokat létesíteni külföldi államokkal, ahogy azt Québec tette, felállítva Franciaország támogatásával első kapcsolatait például a frankofón Afrikával is.³⁰

Az 1980-as referendum után Ottawa mindent megtett, hogy megakadályozza a francia-québeci kapcsolatok további fejlődését. A kanadai alkotmány honosítása 1982-ben – Québec hozzájárulása nélkül – megváltoztatta a tartomány Kanadán belül betöltött szerepét és Franciaországhoz fűződő kapcsolatát is: Québec vétőjog nélkül maradt és nem ismerték el a nemzetközi kapcsolatok létesítéséhez fűződő jogát.³¹

Miután 1984-ben a konzervatívok alakítottak kormányt Ottawában, már nem kifogásolták, hogy Québec és Franciaország szoros kapcsolatokat ápolnak egymással. Ezt követően Franciaország és Québec kapcsolatát három tényező határozta meg: 1985-ben a PQ elvesztette a tartományi választásokat, ezzel a függetlenségi kérdés egy időre lekerült a napirendről, 1989-ben a hidegháború végével Franciaország feladni kényszerült korábbi gaulle-ista különutas politikáját, 1997-ben pedig a francia jobboldal jelentős mértékben széttagolódott.³²

Mindezek együttesen a Québec-kérdés szerepének csökkenését és a Kanadához fűződő kapcsolatok javulását eredményezték Franciaországban. *Nicolas Sarkozy* megjelenése a francia politikai életben szintén a szövetségi kormánynak kedvezett, ugyanis ezzel a québeci függetlenséget ellenző irányvonal tűnt fel.

Sarkozy már úgy fogalmazott, hogy a Kanada és Franciaország között lévő „baráti kapcsolatok” fényében nem támogathatják a kanadai föderáció széthullását.³³ A külpolitikai vonalvezetést illetően *Sarkozy*-vel új szakaszba lépett Franciaország. Az Egyesült Államokkal és külpolitikájával kapcsolatban *Sarkozy* politikája olyan messze állt a hagyományos francia

³⁰ DONNEUR, André P.: Les relations franco-canadiennes: bilan et perspectives. *Politique étrangère* 38. évfolyam/ 2. szám, 179-199.p.

³¹ MATHIEU: *i.m.*, 137-145.p.

³² GAILLARD: *i.m.*, 515-638.p.

³³ *Le Nouvel Observateur* 2008.10.19. <http://tempsreel.nouvelobs.com/monde/20081019.OBS6585/polemique-sur-les-propos-de-sarkozy-pour-le-quebec-et-le-canada.html> (letöltve 2011.10.25.)

külpolitikai vonalvezetéstől, amennyire csak lehetséges. *Sarkozy* számára Amerika Franciaország „történelmi védelmezője”, melynek világszerte erodálódó renoméja miatt szüksége van Franciaország lojalitására.³⁴

Franciaország Québec-kel szemben képviselt álláspontja 2012 őszén változott ismét. Az országot jelenleg a baloldal irányítja, miután az elnökválasztást a szocialista *François Hollande* nyerte meg és a júniusi parlamenti választásokat követően a francia nemzetgyűlésben is megerősödött a szocialisták pozíciója. *Hollande* az V. Köztársaság második olyan elnöke, aki a Szocialista Párt színeiben nyerte meg a választást.

Franciaország új köztársasági elnöke hivatalosan is elismerte, hogy visszatérnek a korábbi francia állásponthez, melyet Kanadával és a Québec-kérdéssel kapcsolatban az 1980-as években képviseltek. A változás előjelei már korábban, a 2012-es francia elnökválasztások során is érzékelhetők voltak, ahogy arra a következő fejezet is rámutat.

³⁴ BALÁZS Gábor: *i.m.*

A Québec- kérdés a 2012-es francia elnökválasztások tükrében

Franciaországban a 2012 tavaszán tartott elnökválasztás során megmutatkozott, hogy a francia politika meghatározó szereplői már nem közömbösek Québec szuverenitása iránt. A szocialisták visszatérésével a hatalomba új értelmezést nyerhet a korábbi francia álláspont, melyet Kanadával és a Québec-kérdéssel kapcsolatban képviseltek: 1977-ben *Valérie Giscard d'Estaing* elnöksége alatt fogalmazták meg elvként, hogy Franciaország nem avatkozik bele az ügybe, de nem is közömbös iránta. Ez egyrészt garantálja Franciaország semlegességét, de közben biztosítja számára, hogy figyelemmel kísérje a québeciek helyzetét. *Nicolas Sarkozy* elnöksége alatt szembe fordult ezzel az állásponttal, mikor nyíltan kiállt Kanada egysége mellett és elítélte a québeci függetlenségi törekvéseket.

Franciaországban a Szocialista Párt már a 2007-es elnökválasztások során is kifejezte a québeci függetlenség ügyének támogatását, de erre akkor a québeci politikusok nem voltak fogékonyak.³⁵ Majd a Québec és a szövetségi kormány közötti viszony látványos megromlásával párhuzamosan a québeci pártok újra igyekeztek szorosabbra fűzni kapcsolataikat a velük azonos ideológiai alapon álló francia pártokkal.

A 2012-es francia elnökválasztásokra készülve, a Szocialista Párt ismét bevette a programjába a Franciaország és Québec közötti „történelmi kapcsolatok” újraélesztését a „Franciaországot és Québecet egyesítő közös sorsra” emlékeztetve.³⁶ Nem hagyható figyelmen kívül azonban, hogy a Szocialista Párt programja még átfogó elveket tartalmazott és a québeci függetlenség jelentősége eltörpül a belső problémák és olyan jelentős külpolitikai kérdések mellett, mint az euroövezeti válság, a demokratikus átmenet elősegítése az arab világban vagy Irán nukleáris programja. Mindazonáltal jelentős előrelépés, hogy a 2012-es elnökválasztásokkal a külpolitikai kérdések ismét nagyobb figyelmet kaptak a francia politikában, hiszen korábban ez a terület szinte teljesen hiányzott a politikai vitákból. Rövid távon azonban elképzelhetetlen, hogy Franciaország nyíltan kiálljon Québec függetlensége mellett. Hiába kormányoznak függetlenségpártiak Québecben, szocialisták Párizsban, jelenleg Franciaországnak nincs oka, hogy olyan benyomást keltsen, hogy támogatná Québec egyoldalú kiválását Kanadából.

³⁵ *Le Monde* 2007.01.23. http://www.lemonde.fr/societe/article/2007/01/23/segolene-royal-maintient-ses-propos-sur-la-souverainete-du-quebec_858474_3224.html (letöltve 2011.10.15.)

³⁶ http://pq.org/actualite/nouvelles/le_parti_socialiste_veut_retablir_la_position_historique_de_la_france_par_rapport (letöltve 2011.10.25.)

Québec kilátásai

A dolgozat eddigi részeiben Québec függetlenségével kapcsolatban a jogi problémákat és külső körülményeket, mindenekelőtt Québec Franciaországhoz fűződő kapcsolatát helyeztem előtérbe. Québec önálló államiságát illetően azonban elsődleges fontosságú, hogy maguk a québeciek hogy viszonyulnak a kérdéshez. Talán a legfontosabb szempont, amit figyelembe kell venni, az a québeci nemzeti identitás kérdésköre.

A québeciek 1992 óta azt akarják elfogadtatni Kanada többi részével, hogy Québec nem eltérő társadalom, hanem eltérő nemzet. 2006-ban a szövetségi parlamentben határozatot fogadtak el, amely elismeri, hogy a québeciek nemzetet alkotnak Kanadán belül. Viszont arra nincs szándék, hogy ezt az alkotmányban is elismerjék. A szövetségi kormányok válasza a québeci függetlenségi törekvésekre a „nemzetépítési”(„*nation building*”) politika felgyorsítása, majd Kanada multikulturális társadalomként való újradefiniálása volt. A multikulturalizmus koncepciója megfosztotta Québecet az alapító nép státusztól, a québeciek csupán egy etnikai-kulturális kisebbséggé váltak a többi közül.³⁷

Québecben konszenzus van arról, hogy a kanadai multikulturalizmus nem felel meg számukra. A francia nyelv bár Québec hivatalos nyelve, Québecen kívül már nem a legfontosabb kisebbségi nyelv Kanadában. A québeciek a kanadai frankofónok jogainak fenntartása és kiszélesítése mellett érvelnek, miközben a szövetségi kormány a demográfiai helyzet tükrében megkérdőjelezi ennek a jogosságát. A legutóbbi, 2011-es népszámlálás adatai szerint 1931 óta először a francia anyanyelvűek aránya 80% alá csökkent Québecben, Montréalban, Francia Kanada központjában pedig 50 % alá süllyedt. A frankofónok Québec-et leszámítva Kanada összlakosságának csupán 4 %-át teszik ki.³⁸

Québec és a szövetségi kormány közötti problémák mind abból erednek, hogy az 1960-as években a québeci politikai elit egy olyan kétnemzeti koncepciót fejlesztett ki, amelyben Québec a tartomány francia nyelvű többsége okán a szövetségi kormánnyal egyenlő partner lenne, és ehhez a québeciek azóta is ragaszkodnak. A szövetségi kormányok viszont az 1970-es évektől kezdve az egyéni jogokra és a tíz tartomány egyenlőségére helyezi a hangsúlyt.³⁹

³⁷ Bővebben L. a *Bloc Québécois* kiadványát: *20 ans après Meech, quel est l'avenir du Québec dans le Canada?*

³⁸ L. BEAUDOIN, Louise *i.m* valamint a Kanadai Statisztikai Intézet oldalát: <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/dp-pd/hltfst/lang/Pages/highlight.cfm?TabID=1&Lang=F&Asc=1&OrderBy=1&View=1&tableID=401&queryID=3&Age=1&PRCode=24#1> (letöltve: 2012.10.02.)

³⁹ LECOURE, André: *i.m*.

Láthatjuk, hogy az álláspontok talán nem is lehetnének egymástól távolabb, hiszen a dualitás koncepciója és a tartományok egyenlősége kölcsönösen kizárják egymást. Napjainkra a kanadai közvélemény megkeményedett Québec-kel szemben és a québeciek is elvesztették érdeklődésüket Kanada többi része iránt.

A Québec-kérdés zsákutcába került. A helyzetből az egyik lehetséges kiutat a kiválás jelenti. Dolgozatom első részében az ezzel kapcsolatos jogi problémákat mutattam be. A kanadai alkotmány nem rendelkezik a tartományok kiválásáról, így nem is teszi lehetővé Québec függetlenségét, a szövetségi törvényhozás azonban komoly feltételekhez köti. A jogi problémák mellett a másik fontos szempont, amit figyelembe kell venni az a québeci nemzeti identitás, a québeci nemzettudat erőssége. Ahhoz, hogy a québeciek egy következő népszavazáson a Kanadából kiválás és egy önálló állam létrehozása mellett döntsenek, mindenekelőtt arra lenne szükség, hogy identitásukban az ott élők elsősorban québecinek tartsák magukat és ne (francia) kanadainak.

A québeci identitás

A québeci politikusok az 1970-es években kezdték a québecieket választásra bírni a közvélemény-kutatásokon feltett „Ön kanadai, francia kanadai vagy québeci?”kérdéssel. Kezdetben a francia kanadai identitás volt meghatározó, majd a québeci identitás egyre erőteljesebbé vált a kanadai identitás kárára. 1990-ben a magukat elsősorban québecinek vallók száma 59 %-ot ért el a francia nyelvűeknél, majd 1994-ig a szuverenista vonal került előtérbe.⁴⁰ 1995-ben, a második népszavazáskor a francia nyelvűeknél a québeci identitás aránya 62 % volt, a frankofónok közül kb. ennyien szavaztak igennel a szuverenitásra.⁴¹

A francia kanadai kultúra szerepe jelentős mértékben megváltozott: az 1960-as években a kultúráról már, mint viselkedésformáról beszéltek és a megőrzés helyett az önrendelkezés került előtérbe. Az egymást követő kormányok a csendes forradalom óta Québec francia karakterének megőrzésére törekedtek. A liberális kormány volt az, amely 1974-ben a francia nyelvet a tartomány egyedüli hivatalos nyelvévé tette. A *Parti Québécois*-nak köszönhető a a 101-es törvényként emlegetett Francia Nyelv Kartájának (*Charte de la langue française*) elfogadása 1977-ben, amely a francia nyelv hivatalos jellegének deklarálása mellett meghatározott három központi területet a védelme érdekében: az oktatást, a munkaügyet és a reklámot.

A québeci függetlenségpártiak erősen ragaszkodnak a 101-es törvényhez, elutasítják a kétnyelvűséget, valamint úgy vélik a Kanadai Legfelsőbb Bíróság által tett több mint 200 kiegészítés után a törvény „minden eredeti értékét” elvesztette. Elsősorban azt kifogásolják, hogy míg a kartával Québec arculata ismét franciásodni kezdett, a kétnyelvűséggel az angol és az abból franciára visszafordított „traduidu”-nek nevezett nyelv nyert teret a tartományban, így szerintük „Québec nemzeti nyelve eltorzult.”⁴²

⁴⁰ *Rapport sur l'évolution linguistique au Québec*

http://www.oqlf.gouv.qc.ca/etudes2011/20110909_faits_saillants.pdf (letöltve 2011.11.25.)

⁴¹ Kincses Ágnes i.m

⁴² *Avancez en arrière, c'est assez*. Organisation du Québécois. <http://www.lequebecois.org/chroniques-du-dimanche/avancez-en-arriere-cest-assez> (hozzáférés: 2011.10.11)

A québeciek identitásbeli problémái a nyelvi és kulturális bizonytalanságban rejlenek. A legutóbbi népszámlálás adatai nyugtalanítóak a francia nyelv kilátásai szempontjából, főként, ha összevetjük őket a Francia Nyelv Québeci Hivatala által készített nyelvi jelentéssel.⁴³ A fő probléma a Québecbe bevándorlók felé sugárzott kettős üzenetben rejlik. A bevándorlók szerint Kanada kétnyelvű, de elsősorban angol nyelvű ország. Hamar rájönnek, hogy a kormány, amely az útlevelet, állampolgárságot adja, akié az utolsó szó az igazságszolgáltatásban, a politikában, az a kanadai szövetségi kormány. Vagyis inkább igazodnak a kanadai nemzethez, amelynek nyelve, az angol Észak-Amerika fő nyelve és közvetítő nyelv a világban, hiába a francia a hivatalos nyelv Québecben.

Québecben ügyesen használták ki a demokrácia elvét és gyakorlatát arra, hogy korlátozzák az angol kisebbségi csoport hatalmát a tartományon belül. A helyzet paradoxona, hogy az 1995-ös népszavazáson csak egy szűk többség (50,6 %) szavazott Québec elszakadása ellen, a függetlenség a francia nyelvűek esetében elérte a többséget, sőt meghaladta a 60 %-ot is, vagyis az angol kisebbség képes volt megghiúsítani Québec kiválását.

A helyi nacionalizmus Québecben szembe kerül a kisebbségeket megillető önrendelkezési jog elismerésével. Québecben az angol kisebbséget azonban kárpótolja a tény, hogy az észak-amerikai angolszász többségi társadalom és kultúra részét képezik.

Kanadában az angol–francia rivalizálásra a kettős kultúra hivatalos szlogene, Québec “különálló társadalomként” való elfogadása nem jelentett megfelelő megoldást, a multikulturalizmus hivatalossá tétele pedig csak tovább fokozta a feszültségeket. A nemzetállam elképzelése továbbra is jelentéssel bíró és fölemelő elgondolás a québeci francia közösség számára, ezért nem egyeznek bele, hogy kisebbségként legyenek jelen Kanadában.⁴⁴

⁴³ *Rapport sur l'évolution linguistique au Québec*

http://www.oqlf.gouv.qc.ca/etudes2011/20110909_faits_saillants.pdf (letöltve 2011.11.25.)

⁴⁴ KINCSES Ágnes i.m.

A québeci függetlenségi mozgalom 2012-ben

Kanadában továbbra is számolni kell a lehetőséggel, hogy Québec esetleg távozik a föderációból. A québeci választók jelenleg kb. 30-40 %-a támogatja Québec önálló állammá válását.⁴⁵ A québeciek a múltban két alkalommal is elutasították a függetlenség ötletét, egy harmadik kudarc a függetlenségi tervek végső halálát jelentené. A PQ célja továbbra is a függetlenség kivívása, de egy következő népszavazás a miniszterelnök választási kampányában marginális kérdésként volt jelen.

A miniszterelnök stratégiája, hogy megfelelő körülményeket teremtsen és fokozatosan egyre több hatalmat átveve a szövetségi kormánytól Québec helyzetének felülvizsgálatára kényszerítse Ottawát. Így például Marois kormánya kísérletet tesz arra, hogy saját fennhatósága alá vonja a kultúra büdzsáját, amely mindig is központi kérdés volt Québec és a szövetségi kormány közötti vitákban.⁴⁶ Québec régóta törekszik kulturális kompetenciák szerzésére, mivel a valóságban a szövetségi kormánynak van a kulturális és kommunikációs szektorban a legnagyobb befolyása, a québeci kultúra finanszírozása nagy mértékben függ a kanadai miniszterelnökök ideológiai hozzáállásától.

A szeparatista irányzat képviselői a népszavazási eredményektől függetlenül állítják, hogy a '60-as években elkezdődött függetlenedési folyamat mára megállíthatatlanná vált. A következő lépés egy újabb népszavazás kiírása lehet, amely ugyan nincs még napirenden, de néhány éven belül nagy valószínűséggel sor kerülhet rá és ha addig igazán jelentőssé válik az elszakadás-pártiak befolyása Québecben, akkor a kanadai szövetségi kormány előbb-utóbb kénytelen lesz megkezdeni a tárgyalásokat Québec kiválást illetően.

A *Partis Québécois* mellett mára több szeparatista párt is megjelent Québecben. A PQ célja továbbra is a függetlenség kimondásáig elvezetni Québecet. Mellette a Québec-i Demokratikus Akció (*Action démocratique du Québec*, ADQ) szintén Ottawa által birtokolt jogosultságokat követel Québec számára, a *Québec Solidaire* is radikális politikai reformokat szorgalmaz, a Québecet szövetségi szinten képviselő *Bloc Québécois* is a kanadai alkotmányos berendezkedés felülvizsgálatára törekszik. Egyedül a Québec-i Liberális Párt (*Parti Libéral du Québec*, PLQ) elégszik meg a status quo-val.

⁴⁵ Les Québécois sont-ils toujours indépendantistes? *Le Monde*, 2012.09.04.
http://www.lemonde.fr/ameriques/article/2012/09/04/les-quebecois-sont-ils-toujours-independantistes_1755535_3222.html (letöltve 2012.10.27.)

⁴⁶ Le Québec pourrait dire oui aux indépendantistes mais pas à l'indépendance, *Le Nouvel Observateur*
<http://tempsreel.nouvelobs.com/monde/20120802.AFP4709/le-quebec-pourrait-dire-oui-aux-independantistes-mais-pas-a-l-independance.html> (letöltve 2012.10.26.)

A *Bloc Québécois* máris elővette a függetlenségről tartott népszavazás ügyét: a *Bloc* egy képviselője által 2012 októberében benyújtott törvényjavaslat a *Clarity Act* hatályon kívül helyezését célozza meg. Az érvelés a következő: Ottawa 2006-ban nemzetként ismerte el Québecet, így a 2000-ben elfogadott törvény ezzel ellentmondásba került. Ha Kanada elismerte a québeci nemzetet, nem megtagadhatja tőle annak attribútumait, a *Clarity Act* nem maradhat érvényben ⁴⁷

A québeci politikusok új lendületet adtak a föderális vitáknak. A québeci identitás mellett a gazdasági önértékelés is sokat fejlődött az elmúlt 20 évben: a québeciek többsége szerint minden forrásuk megvan ahhoz, hogy szuverének legyenek. 1980-ban és 1995-ben ezek a pillérek túl gyengék voltak, viszont a jövőben meghatározó jelentőségűek lehetnek. ⁴⁸

Úgy vélem, hosszú távon elképzelhetetlen, hogy Québec Kanada része maradjon, ezért érdemes áttekinteni egy önálló Québec hogyan működne, milyen következményekkel járna Kanadából való kiválása.

⁴⁷ Le Bloc-propose d'abolir la loi sur la clarté référendaire , *Le Journal de Montréal*
http://www.journaldemontreal.com/2012/10/25/le-bloc-propose-dabolir-la-loi-sur-la-clarte-referendaire&ei=4FufUOeiMMHbtAaTnYDoAQ&usg=AFQjCNH9gxXLSCinFL_Pp2sNTknbfIOjwQ&sig2=bc3s8k9sD7j5RK-oQ9qXhw (letöltve 2012.11.02.)

⁴⁸ L. 20 ans après Meech, quel est l'avenir du Québec dans le Canada?

Hogyan működne egy független Québec?

Québec önálló államisága számos kérdést vet fel. A kanadai Legfelsőbb Bíróság döntése egyértelművé tette, hogy a függetlenné váláshoz Québecnek, miután a függetlenség egyértelmű többséget szerzett a népszavazáson, tárgyalnia kell Kanadával olyan fontos kérdésekről, mint a gazdasági, politikai, szociális integráció, az államadósság vagy a határok kérdése. Québec érdeke is, hogy a kiválás legálisan történjen, így megmaradhasson a kontinuitás a korábbi intézményekben, ami megkönnyíti számára az átmenetet.⁴⁹

Amennyiben Québec a tárgyalásos utat választja, miután a felek mindenben megállapodtak egymással, el kell végezni a kanadai alkotmány megfelelő módosítását, amelyben nemcsak a szövetségi szint, hanem az összes tartomány törvényhozása is részt kell, hogy vegyen.⁵⁰

A dolgozat következő részében azzal foglalkozom hogyan működne Québec, mint önálló állam, miután elérte, hogy kiváljon Kanadából. A gazdasági, politikai kapcsolatok, az állam határai, az angol nyelvű közösség jogainak biztosítása mind olyan kérdéseket vetnek fel, amelyekről a québeci vezetők már a kiválás kezdeményezése előtt határozott elképzelésekkel kellene, hogy rendelkezzenek. Az említett kérdések egy része ma is jelen van a politikai vitákban, sőt külön bizottságokat is felállítottak tanulmányozásukra, más részük viszont teljesen hiányzik a québeci szeparatista pártok programjából.⁵¹ Természetesen az említett kérdések nagy mértékben összefüggnek egymással és döntő befolyással van rájuk az, hogy Québec milyen eszközökkel éri el a kiválást.

⁴⁹ WEBBER, Jeremy: The Legality of a Unilateral Declaration of Independence under Canadian Law, *McGill Law Journal*, 42. évf.(1997) 281-318.p.

⁵⁰ MOLNÁR István János (2002) 151-183 p.

⁵¹ Vö. *Souveraineté pourquoi?* <http://pq.org/souverainete/pourquoi> (letöltve 2012.11.02.)

Földrajzi vonatkozások

Kanadát és Québecet földrajzi elhelyezkedésük együttműködésre kényszeríti. Québec kiválásával a kanadai atlanti tartományok elszakadnának az ország többi részétől, ahogy azt a mellékelt térkép (1. ábra) is szemlélteti.

1. ábra

Québec elhelyezkedése

Forrás: < <http://www.cartido.ca/rubrique-6> >

Letöltés ideje: 2010.10.27.

Angol Kanada álláspontja az, hogy Québec kiválása esetén indokolt lenne a tartomány jelenlegi területének korrigálása. A határok felülvizsgálatát több tényező indokolja. Egyesek abból indulnak ki, hogy Québec területe a föderáció létrehozásakor kb. harmada volt a jelenleginek és a többi hozzácsatolt területre csak addig terjed ki a szuverenitása, amíg Kanada része marad. Talán fontosabb szempont, hogy egy független Québec beékelődve Kanadába nemzetbiztonsági és gazdasági okokból is kedvezőtlen körülmény Ottawa számára, mivel így megszűnne a közvetlen szárazföldi összeköttetés Ontario és az Atlanti tartományok között és Québec elvágná Kanadát a Szent Lőrinc folyótól. Ottawa oly módon módosítaná a határokat, hogy Kanadában maradjon egy a szárazföldi összeköttetést lehetővé tevő terület, amely kijárást biztosít a Szent Lőrinc folyóhoz.

A határkorrekcióval kapcsolatban érvként lehet felhozni, hogy ha Kanada elfogadja Québec elszakadását, Québecnek is el kellene fogadnia, ha az anglofón vagy őshonos közösségek esetleg úgy döntenek, hogy az általuk lakott területek Kanada részei maradjanak

Québec azonban az *uti possidetis iuris* elvre hivatkozva a jogfolytonosság jegyében ragaszkodik jelenlegi határaihoz – bár ez nem zárja ki a határok módosításának lehetőségét a tartomány beleegyezésével. Québec szerint a fent említett határokkal kapcsolatos kérdések kétoldalú egyezmények útján rendezhetők. Québeci oldalon elvetik a revíziós igényekre alapozott érvelést is, mivel ilyen alapon Québec követelhetné még korábbi állapot visszaállítását is és területi igényekkel léphetne fel Kanadával szemben.⁵²

Az őslakosokat és az anglofónokat Québecben nem tekintik önrendelkezési joggal rendelkező közösségeknek. Úgy vélik, Québec mindig is élen járt az őslakosokkal kapcsolatos kérdések rendezésében, – ezt egyébként Angol Kanada is elismeri– és az őslakos népesség Kanadában maradvá lényegesen rosszabb bánásmódra számíthatna, mint Québecben.⁵³

⁵² MOLNÁR István János (2002) 151-163.p.

⁵³ Québecben az angol nyelvi közösség maga irányítja az oktatási intézményeket az óvodáktól az egyetemekig, valamint az egészségügyi és szociális intézményeket. Az anglofónok saját nyelvüket használhatják a bírósági ügyekben is. Emellett saját kulturális intézményekkel rendelkeznek. *Le Québec, nation des Amériques* <http://www.bloquebecois.org/dossiers/nation/histoire.aspx> (letöltve 2011.11.30.)

Nyelvi helyzet

A francia nyelv a québeci identitás központi eleme, nem kétséges, hogy az új állam hivatalos nyelve a francia lenne. Kanadában jelenleg a francia és angol nyelvi közösségek egyszerre vannak többségi és kisebbségi pozícióban: a frankofónok 78%-os többséget alkotnak Québecben, míg a frankofónok Kanada összlakosságának Québec-et beleszámítva a 21 %-át teszik ki, Québecen kívül viszont csupán 4 %-os arányt képviselnek. Az anglofónok Kanada egészét tekintve 57 %-os többségben vannak, de 8 %-os arányukat tekintve kisebbségben élnek Québec területén.⁵⁴

Québec kiválása esetén a kétnyelvűség fenntartása szövetségi szinten értelmetlenné válna. Ez a változás az egyes tartományok nyelvpolitikájára is kihatna, így a Kanadában élő francia nyelvűek asszimilációja elkerülhetetlen lenne. A québeci politikusok hangsúlyozzák, hogy Québec önálló államként több eszközzel léphetne fel a kanadai frankofónok érdekeinek képviseletében, ez azonban számos akadályba ütközik. Egyrészt a frankofónok nem tömbökben, hanem elszórtan élnek Kanada többi részén, másrészt, ha Québecben PQ által szorgalmazott nyelvpolitika valósulna meg, a 101-es törvény rendelkezéseit kiterjeszthetnék minden Québecben működő vállalatra, mindenhol a francia nyelv lenne a munkavégzés nyelve. Egy ilyen nyelvi környezetben valószínűsíthető az angol nyelvűek egy jelentős részének kivándorlása. A szigorú nyelvpolitika fenntartása ugyanakkor negatív felhangot váltana ki Kanadában és Québec fellépésének sikere a kanadai frankofónok érdekében máris bizonytalanná válna.

Az anglofónok mellett az őslakos és inuit közösségek jogainak tiszteletben tartása is kétségessé válhat egy szuverén Québecben. A québeci nemzetgyűlés 11 őslakos nemzetet ismert el Québecben, önrendelkezési jogukat azonban már nem, így a velük való partnerség, amely a PQ törekvései között szerepel több nyitott kérdést is felvet.

Québec tehát nagy valószínűséggel rákényszerülne arra, hogy garanciákat nyújtson az anglofón kisebbség számára, hogy az angol nyelvű tartományok is ratifikálják a kilépést szentesítő alkotmánymódosítást, viszont ezt a viszonyossági elv érvényesítéséhez kötheti.

⁵⁴ L. a 2011-es kanadai népszámlálás adatait: <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/dp-pd/hltfst/lang/Pages/highlight.cfm?TabID=1&Lang=F&Asc=1&OrderBy=1&View=1&tableID=401&queryID=3&Age=1&PRCode=24#1> (letöltve: 2012.10.02.)

Szakpolitikák ⁵⁵

Önálló államként Québec átalakíthatná politikai intézményrendszerét és kizárólagos kompetenciákhoz jutna számos kérdésben, amely korábban szövetségi hatáskörbe tartozott: költségvetés, kereskedelmi politika, regionális fejlesztési politika, környezetvédelmi politika, szociális politika, bevándorlás vagy a monetáris, fiskális politika.

A függetlenség kivívását követően Québec rendelkezne minden, a bevándorlók integrációját érintő kérdésben. A bevándorlás és a nyelvpolitika szorosan összefüggnek egymással. A bevándorlók a québeci társadalom 10 %-át teszik ki, a francia nyelv elsajátítása jelenleg is a teljes integráció feltétele minden betelepülő számára.⁵⁶ Québecnek Kanada részeként is döntési jogosultsága van a bevándorlási politikában, az Ottawával kötött kétoldalú egyezményt értelmében dönthet arról, kinek engedélyezi a letelepedést, de a bevándorlók kanadai állampolgárságot kapnak. A bevándorlók a kanadai állampolgárság okán így jobban azonosultak Kanadával, mint Québeccel. Egy önálló Québecben a bevándorlók québeci állampolgárságot kapnának. A 101-es törvény alkalmazásával a nagyszámú bevándorlót franciásítani lehetne. Aki Québecet választaná egyben a francia nyelvet is választaná.

Egy szuverén Québec maga dönthetne a kultúra és kommunikáció ügyeiben, amit mindig is létfontosságúnak ítélték. Ha Québec dönthetne arról, milyen intézményi eszközökkel támogatja a kulturális szektort nem férhet hozzá kétség, hogy a támogatások elosztásában a hangsúly a francia nyelv és kultúra előmozdításán lenne és az angolszász kultúra támogatása lekerülne a napirendről, vagy legalábbis biztosan nem lenne jelentős.

Québec a különböző ügyekben koherensebb politikát képviselhetne a jelenlegihez képest, amikor is számos kérdésben párhuzamos hatáskörökről beszélhetünk Ottawával. A szociális programokban például Québecnek nincs döntési jogosultsága. Az Ottawa által meghatározott szociális támogatásokat a Québecben beszedett adókból finanszírozzák, anélkül, hogy Québec ellenőrizhetné azok felhasználását.

Jelenleg Ottawa határoz a tartományoknak juttatott pénzügyi transferekről és azok feltételeiről. A kanadai kormány kiadásait Québec nem tudja befolyásolni, ezt főként a hadi kiadások tekintetében kifogásolják. Québec önállóan dönthetne minden monetáris és fiskális

⁵⁵ A fejezet a *Parti Québécois* 2008-ban kiadott, függetlenséget népszerűsítő anyagában felsorakoztatott érvek továbbgondolásán alapul, amely megtekinthető a következő oldalon: <http://pq.org/souverainete/manifeste>

⁵⁶ *Le Québec nation francophone des Amériques*

http://fjbq.bloc.org/dossiers/nation/documents/qc_nation_francoph_fr.pdf (letöltve 2012.10.26.)

politikát illető kérdésben, ő irányítaná a pénzügyi intézményeket. Kérdés, hogy ezek az átalakítások a korábbi szövetségi intézmények felszámolásával történének-e, ez esetben az elbocsátások problémákat okozhatnak.

Egy önálló Québec átszervezhetné a régiók irányítását, hatásköröket adhatna át, hogy azok maguk határozzák meg a fejlődésük irányát, ugyanis jelenleg Kanada dönt a kutatás-fejlesztésre fordítható összegekről.

A környezetvédelem terén Québec pozíciója jelenleg jelentősen különbözik Kanadától; Québecben a megújuló energiaforrások kihasználására helyezik a hangsúlyt, míg Kanada fejlődése nagy mértékben függ a kőolajtól. Québec természeti erőforrásait (elsősorban a víz- és szélenergiát) kihasználva jó helyzetbe kerülne, hogy csökkentse a kőolajfüggőségét.

A következő fejezet középpontjában a főbb gazdasági kérdések állnak. A jelenlegi gazdasági válságot kihasználva a szuverenisták érvelhetnek azzal, hogy a függetlenség eszköz lehet a válságból való kilábalásra, hiszen a válság kezelésénél gyors reagálásra van szükség, a szükséges koordináció megteremtése pedig nehéz a jelenlegi politikai rendszerben, ahol a hatalmi kérdésekben Québec Kanadával versenyez.

Gazdasági kérdések

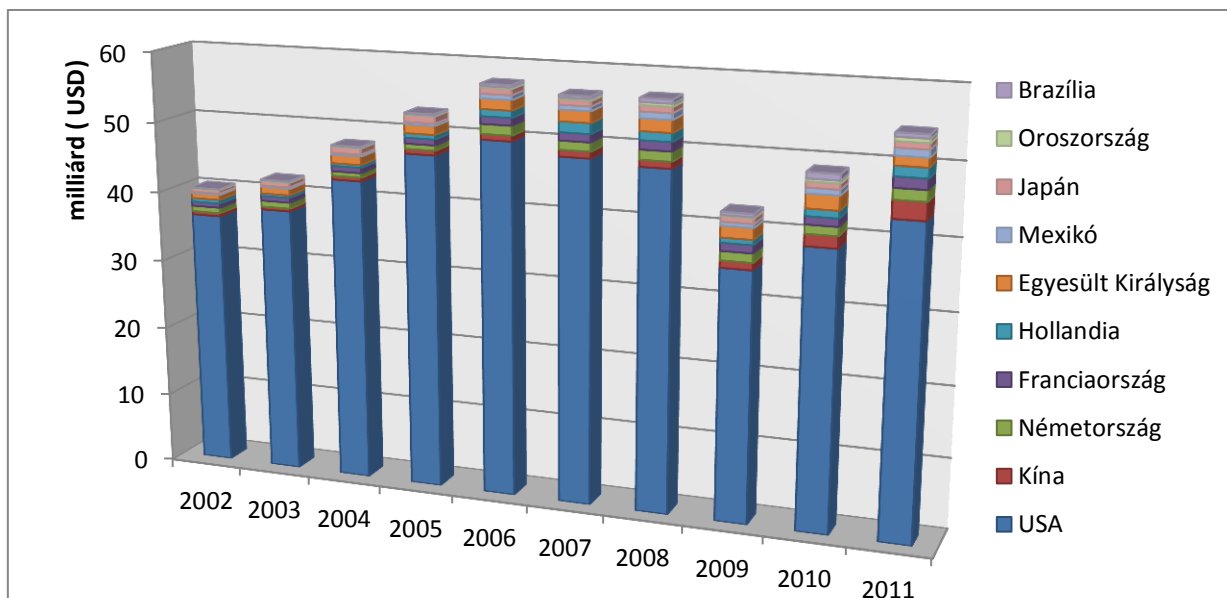
Québec területét tekintve Kanada legnagyobb tartománya, népességet tekintve a második helyen áll a tartományok között. Québec területe Kanada területének 15,4 %-a, népessége a kanadai népesség kb. negyede, a tartomány a kanadai GDP kb. 20 %-át adja.⁵⁷ Québec kiválása esetén Kanada, a föld második legnagyobb kiterjedésű és egyik legfejlettebb országa elveszíthetné gazdasági nagyhatalmi pozícióját és egy független Québec is regionális középhatalommá süllyedne Kanada nélkül.⁵⁸

Québec függetlenné válása esetén a gazdasági-politikai kapcsolatrendszer fenntartása vagy átalakítása Kanadával a két ország közös érdeke, egy szabadkereskedelmi egyezmény különösen fontos lenne Kanada számára, hogy biztosítsa az áruk szabad áthaladását Ontario és az Atlanti-tartományok között. Kérdés, hogy Québecnek felvételért kellene fordulnia a NAFTÁ-hoz, vagy érvényben maradnának a Kanada által kötött megállapodások, esetleg azok újratárgyalása szükséges. A francia az angol és a spanyol mellett a NAFTA hivatalos nyelve, így a nyelvi tényezők nem okoznának gondot a szervezetben való részvétel esetén.

Québec Észak-Amerikával fenntartott gazdasági kapcsolatai kétség kívül jelentősek, ezen belül is kiemelkedik az USA, mint gazdasági partner, amellyel szemben fennálló külkereskedelmi többlete, lehetővé teszi Québec számára, hogy ellensúlyozza a többi külkereskedelmi partnerével szemben (köztük Kanadával szemben) fennálló deficitet. Az utóbbi években azonban azt tapasztalhatjuk, hogy Québec egyre inkább gazdasági partnerei diverzifikálása törekszik. Québec Egyesült Államokba irányuló exportja az utóbbi évtizedben csökkent, külkereskedelmében Québec egyre inkább nyit Európa felé, melyet a 2. ábra szemléltet.

⁵⁷ Québec Portail <http://www.gouv.qc.ca/portail/quebec/pgs/commun/portrait/economie/PIB/?lang=en>

⁵⁸ GRADY, Patrick: Les conséquences économiques de la souveraineté du Québec http://global-economics.ca/ec_conseq_nat_assembly.pdf (letöltve 2012.10.31.)

2. ábra

A québeci export alakulása a 10 legfontosabb kereskedelmi partner vonatkozásában 2002-2011

Forrás: Saját szerkesztés az Industry Canada adatai alapján

<http://www.ic.gc.ca/sc_mrkti/tdst/tdo/tdo.php#tag>

(letöltve 2012.11.10.)

Különösen az Európai Unió és azon belül Németország tartoznak a kiemelt partnerek közé, de a kínai export aránya is egyre jelentősebb. Ahogy a fenti ábra is szemlélteti a gazdasági kapcsolatok fényében az Egyesült Államok nem valószínű, hogy akadályt gördítene Québec NAFTA tagsága elé, sőt esélyes, hogy a többi tagországra is nyomást gyakorolna, hogy Québec a szervezet tagja lehessen.⁵⁹

Az 1980-as népszavazáson a választópolgárok elé még úgy tárták Québec szuverenitásának kérdését, hogy a függetlenség esetén Québec gazdasági társulást tartana fenn Kanadával, a közös fizetőeszközt is beleértve. A kanadai dollár, mint közös pénznem és Kanadával közös központi bank fenntartását manapság a függetlenségpárti politikusok egy része elutasítja, mivel nem jelent teljes pénzügyi függetlenséget. A másik opció egy önálló québeci pénznem megteremtése, amely azonban számos kockázattal jár. Egyrészt az árfolyamok kialakítása rejt magában problémákat. A kőolajárak miatt felértékelődött kanadai dollárnál gyengébb nemzeti fizetőeszköz növelné a québeci exportot és Québec versenyképességét. Problémát okoz azonban, hogy Québec adóssága továbbra is kanadai dollárban lenne nyilván tartva, miközben

⁵⁹ BALTHAZAR, Louis: *Les Etats-Unis face à un Québec souverain*

http://www.saic.gouv.qc.ca/publications/documents_inst_const/19-LouisBalthazar.pdf (letöltve 2012.10.26.)

bevételei a québeci pénznemben lennének. Egy leértékelt pénznem esetén az államadósság GDP-hez viszonyított aránya megnőne. A külföldi hitelezők egy elkülönült pénzügypolitika és önálló pénznem lehetőségének felmerülése esetén is kamatokat emelnének a bizonytalanságból eredő kockázat miatt és a befektetők máshova vihetik tőkéjüket.

Québecnek saját adósságain kívül a kanadai szövetségi adósságból réseső résszel is számolnia kell. Québec a legeladósodottabb kanadai tartomány, a bruttó államadósság megközelítőleg a GDP 55 %-át teszi ki.⁶⁰ Magas adóssága révén, ha Québec a kanadai föderáción kívül kerülne, gazdasága jobban ki lenne téve a sokkoknak, sőt, elesne a szövetségi költségvetésből biztosított transzferektől is.⁶¹ Hogy fizetőeszköz bevezetése ne járjon súlyos következményekkel legalább arra lenne szükség, hogy Québec csökkentse az államadósság mértékét és növelje exportbevételeit. A tendencia azonban jelenleg az, hogy az import gyorsabban növekszik Québecben, mint az export.⁶²

A függetlenségpártiak köreiből létezik olyan elképzelés is, hogy Québecben megmaradna a kanadai dollár nemzeti fizetőeszközként, viszont nem lenne közös monetáris politika Kanadával. Kérdés, hogy megvalósítható-e Kanada és Québec között az áruk, az egyének, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása, a szabad munkaerő-áramlás közös monetáris politika nélkül. Véleményem szerint ez az opció nem lenne életképes. Ha az Európai Unió példáját vesszük, annak lehetünk tanúi, hogy egy monetáris uniót nem lehet fenntartani másként, csak ha az azt alkotó országok gazdasági-politikai unióra lépnek egymással.

Québec kiválásának kétség kívül költségei vannak, amely rövid távon negatívan érintené a québeci gazdaságot. A függetlenség kikiáltása után Québecnek hosszú távon is biztosítania kell államként való működésének alapvető feltételeit. Hosszabb távon talán nem elképzelhetetlen egy intézményesített partnerség Québec és Kanada között. Addig is érdekes kérdés, hogy kínálkozik-e más kiugrási lehetőség a tartomány számára. Itt szokás megemlíteni Québec természeti adottságait, mindenekelőtt a vízi energia kihasználásból származó energiahatalmi szerepét, amely azonban, ha Québecnek nem sikerül beágyazódnia a szomszédaival folytatott szoros gazdasági együttműködésbe a gyakorlatban keveset ér. Természetesen számos nem gazdasági jellegű kérdés merül fel Québec kiválásával

⁶⁰ Ministère des Finances du Québec, Plan budgétaire 2012-2013

<http://www.budget.finances.gouv.qc.ca/Budget/2012-2013/fr/documents/Planbudgetaire.pdf> p.D 17. (letöltve 2012.11.13.)

⁶¹ PAQUETTE, Pierre: Une nouvelle donne pour la souveraineté du Québec http://www.eve.coop/mw-contenu/revues/1/9/RVE_vol1_no1_Paquette.pdf (letöltve 2012.11.05.)

⁶² 2012 második negyedévében az import 1,8 %-kal, az export 0,7 %-kal nőtt Québecben. Comptes économiques du Québec http://www.stat.gouv.qc.ca/publications/cptes_econo/pdf2012/compte2e12.pdf (letöltve 2012.11.05.)

kapcsolatban, ám a gazdasági fejlődés perspektívái nagyban befolyásolják a québeciek lelkesedését a függetlenség iránt. Valós pozitív perspektívát úgy gondolom hosszú távon csak egy az észak-amerikai gazdasági együttműködésbe teljesen–Kanadával fenntartott kapcsolatait is beleértve –integrálódó Québec nyújthat.

Nemzetközi kapcsolatok

Québeci politikusok állítják, hogy az együttműködés produktívabb lenne Kanadával, ha Québec önálló államként venne részt benne. A függetlenség elérése esetén a nemzetközi ügyekben fennálló véleménykülönbségek ugyan nem szűnnének meg, de mindenképpen kezelhetőbbek lennének. A PQ politikusai hangsúlyozták, hogy a nemzetközi kapcsolatokban a hadviselés helyett a tárgyalásos diplomáciára és a humanitárius politikára helyeznék a hangsúlyt.⁶³

Ahhoz, hogy Québec beilleszkedhessen a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe az szükséges, hogy a nemzetközi közösség elismerje önálló államiságát. Az elmúlt évek tapasztalataiból, – elsősorban a nemzetközi közösség Koszovó függetlensége kapcsán képviselt álláspontjából– kiindulva a nemzetközi közösség nagy része valószínűleg elismerné Québec államiságát, akkor is, ha esetleg egyoldalúan válna ki Kanadából, amennyiben az morálisan igazolható lenne. Ha a kiváláshoz szükséges alkotmánymódosítást néhány tartomány meg is akadályozná, a nemzetközi közösség nagy valószínűséggel elismerne egy ilyen – nem jogszerű–elszakadást, amennyiben Québec törekedett legális módon megvalósítani a kiválást.

A hágai Nemzetközi Bíróság Koszovó függetlenségéről hozott döntésében elismerte az egyoldalú kiválás jogszerűségét. Jelenleg 5 állam nem ismeri el Koszovó önálló államiságát. Ezek többsége olyan ország, amelyekben hosszú ideje fennállnak kisebbségi problémák, így például Románia vagy Spanyolország az elismeréssel nemzeti kisebbségeik számára hivatkozási alapként szolgáló precedenst teremtené.⁶⁴ Ezeknél az országoknál nagy valószínűséggel Québec függetlensége is hasonló fogadtatásra számíthat. Elemzők szerint mivel a Legfelsőbb Bíróság döntése alapján Québec köteles tárgyalni Kanadával a kiválás körülményeiről és azt a kanadai tartományoknak is meg kell erősíteniük, ez idő alatt Québec felveheti a kapcsolatot a különböző nemzetközi szervezetekkel és a nemzetközi közösség is megfontolhatja a független Québec-kel szembeni álláspontját, így Québec könnyebben integrálódhat a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe.⁶⁵

⁶³ <http://pq.org/souverainete/pourquoi> (letöltve 2012.11.02.)

⁶⁴ LOUARN, Anne-Diandra: *i.m.*

⁶⁵ BALTHAZAR, Louis: *i.m.*

Összegzés

Québec függetlensége olyan napjainkban is aktuális kérdés, amely bizonytalanná teszi Kanada jövőjét. A PQ által vezetett québeci kormány eddig két ízben kérte a tartomány lakóitól, hogy népszavazáson fejezzék ki véleményüket Québec jövőjéről. Az elszakadásról való tárgyalásra egyik népszavazás sem hatalmazta fel a québeci kormányt, azonban a Québec státuszával kapcsolatos problémák még mindig nem tekinthetők megoldottnak.

Kanadában a tárgyalások sorozatos kudarcai óta gyakran teszik fel a kérdést, hogy a Québec-kérdés megoldásához szükség van-e alkotmánymódosításra. A kanadaiak úgy gondolják túl sokat adtak, míg a québeciek szerint túl keveset. A kanadai alkotmány reformja a québeciek igényei alapján lehetetlen. Egyrészt az 1982-es alkotmányt olyan módosítási formulával egészítették ki, amely értelmében az alkotmány jelentősebb módosításához a szövetségi parlament és az összes tartomány beleegyezése szükséges, sőt, néhány tartományban népszavazásokat is előírnak. Másrészt a kanadai társadalom hozzáállása is elutasító lett, vagyis nincs olyan szövetségi politikus, aki ezt felvállalná.

Québecben a függetlenség kérdése az utolsó 1995-ös referendum után is jelen van a politikában, azonban a québeci pártoknak új helyzettel kellett szembe nézniük: tartományi szinten a pártrendszerben a PQ egyeduralmának megszűnésével, a szövetségi szinten a kanadai kormány és a többi tartomány egyre elutasítóbb hozzáállásával, nemzetközi szinten pedig – az atlanti szövetséghez közeledés okán – Franciaország támogatásának csökkenésével.

Mára a québeciek előtt két lehetőség maradt: a jelenlegi kanadai berendezkedés elfogadása vagy a szuverenitás. Utóbbi elérésében viszont nem számíthatnak Franciaország kifejezett támogatására és a lehetséges kedvezőtlen gazdasági-politikai következményekről sem feledkezhetnek meg, amelyek jelenleg is elbizonytalanítják a québeci választókat. Jelenleg Franciaországnak nincs oka, hogy olyan benyomást keltsen, hogy támogatná Québec függetlenségét. A hidegháború időszakában még működhetett a „külföldön élő franciák” érdekeinek az angolszász befolyással szembeni védelmére való hivatkozás, az 1989 óta a nemzetközi rendszerben bekövetkezett változások azonban a gaulle-ista hagyományok fokozatos feladását kellett, hogy eredményezzék.

A Québec-kérdés mára zsákutcába került. Abban, hogy Kanada hozzáállása elutasítóvá vált Québec-kel szemben a québeci politikusokat is felelősség terheli, mivel sok esetben következtelen politikát folytattak. Gondolok itt arra, hogy bár Québecben konszenzus van arról, hogy a québeci kormány politikája különbözik a kanadai etnokulturális pluralizmus

megközelítéstől, a québeci kormány a mai napig nem fogadott el törvényt a „québeci interkulturalizmusról”, annak tartalma a hatalmon levő kormányoktól függően változik. A szövetségi kormány számára a québeci politika így csupán a kanadai multikulturalizmus egy tartományi változata.⁶⁶

A 2012-es québeci választásokkal a *Parti Québécois* 9 év után ismét visszatért a hatalomba, de ezúttal kisebbségből kormányoz, vagyis a pozíciója egyelőre nem elég erős a függetlenség kérdésének keresztülviteléhez, de a '60-as években elkezdődött québeci függetlenedési folyamat úgy tűnik mára megállíthatatlanná vált.

A dolgozat célja a Québec függetlenségével kapcsolatban felmerülő lehetőségek és korlátok bemutatása volt. Ezek elemzése rámutatott arra, hogy Kanadát és Québecet földrajzi elhelyezkedésük és gazdasági-politikai rendszerük összefonódása további együttműködésre kényszeríti egy független Québec létrejötte után is.

Québec esetében az identitás védelmével és elismerésével kapcsolatban nem többség-kisebbség viszonyban gondolkoznak, hanem egyenlőségi viszonyt kívánnak elérni a szövetségi szinttel, amely hozzáállás mára kilátástalan helyzetbe sodorta a québecieket. Mivel Québec és Kanada többi része közötti törésvonal egyre mélyül, létfontosságú lenne felismerni, hogy szövetségi és tartományi szinten a frankofónok jogai csak úgy biztosíthatóak, ha Québecben is megvalósul az anglofónok jogainak tiszteletben tartása és védelme, ez pedig a kétnyelvűség tagadásával nem érthető el.

A kérdés, hogy Québec jövője Kanadán belül vagy kívül van még nem dőlt el. A Québec-kérdés rendezésében a következő lépés egy újabb népszavazás kiírása lehet, amely ugyan nincs még napirenden, de az elszakadás-párti befolyás növekedése esetén sor kerülhet rá. Vagyis, ha csak Québec nem dönt úgy, hogy egyoldalúan kilép a kanadai föderációból, a kanadai szövetségi kormány előbb-utóbb kénytelen lesz megkezdeni a tárgyalásokat Québec kiválását illetően.

⁶⁶ ROCHER, François et al : *Le concept d'interculturalisme en contexte québécois: généalogie d'un néologisme*. Centre de recherche sur l'immigration, l'ethnicité et la citoyenneté, Montréal, 2007
<http://www.accommodements.qc.ca/documentation/rapports/rapport-3-rocher-francois.pdf> (letöltés ideje: 2011.10.03.)

Felhasznált irodalom

Monográfiák, tanulmánykötetek

- GAILLARD, Jean-Michel: Az elmúlt negyedszázad, In: Dupy, Georges (szerk.): *Franciaország története. Az új idők 1852-től napjainkig*. Osiris, Budapest, 2007, 515–638.p
- GAULLE, de Philippe: Apám, de Gaulle: Beszélgetések Michel Tauriackal, Európa, Budapest, 2008
- JOHANCSIK János: *A demokratikus pártrendszer Franciaországban a 20. században*. Napvilág Kiadó. Budapest, 1998
- MATHIEU, Gabrielle: Les relations franco-québécoises de 1976 à 1985, In: *Les Cahiers du CQRI*, Centre québécois de relations internationales, Département de science politique, Université d'Ottawa, 1992, 27-53.p.
- MERLE, Marcel: Az intézményrendszer és a politikai élet, In: *Franciaország története. Az új idők 1852-től napjainkig*, Osiris, Budapest, 2007, 449-467.p.
- MOLNÁR István János: *Kanada és a Québec-kérdés*. LOGOD BT, Budapest, 1996
- SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században, In. Szarka László (szerk.) : *Kisebbségi Monográfiák*, Gondolat Kiadó, MTA Kisebbségkutató intézet, Budapest, 2003, 11–33.p.

Folyóiratok

- BALÁZS Gábor Egy francia jelenség: a Gaulle-izmus, *Beszélő*, 2009. (14. évf.) 5. szám. 18-36. p
- BEAUDOIN, Louise: Quand le Québec s'interroge. Un projet toujours vivant : la souveraineté. *Le monde diplomatique* 2008. február, 29-31. p.
- DONNEUR, André P.: Les relations franco-canadiennes: bilan et perspectives. *Politique étrangère* 38. évfolyam/ 2. szám, 179-199.p.
- HALARY, Charles: L'image du Président de Gaulle chez les Français de Montréal, *Espoir*, 1992/ 86. szám, 51-60 p.
- KAKASY Judit: Amikor Québec kérdez. Egy még mindig élő terv: a szuverenitás, *Kisebbségkutatás*, 2008. (17. évf.) 3. sz. 575-580.p.

- KINCSES Ágnes: Nisan, M.: Nacionalizmus és demokrácia Kanadában, Québecben és Izraelben, *Kisebbségkutatás*, 1999. (8. évfolyam) 2. szám, 295-296. p.
- Les relations internationales du Québec. Échange entre Anne Legaré et Frédéric Bastien, *Bulletin d'histoire politique*, 16. évfolyam 2. szám, 337-350.p.
- SIPOS Kinga Ágnes: A nemzeti önrendelkezési elv problematikája, *Iustum Aequum Salutare* 5. évfolyam (2009) /2. szám, 197–204.p.
- TARTAKOWSKY, Danielle: Quinze ans d'histoire politique de la France du long XXe siècle, *Bulletin d'histoire politique*, 15. évfolyam, 3. szám, 151-160.p.
- WEBBER, Jeremy: The Legality of a Unilateral Declaration of Independence under Canadian Law, *McGill Law Journal*, 42. évfolyam (1997) 281-318.p.

Internetes források

- 20 ans après Meech, quel est l'avenir du Québec dans le Canada? Bloc Québécois*
<http://www.bloquebecois.org/dossiers/colloque-20-ans-apres-Meech/actes.aspx>
 (letöltve 2011.11.02.)
- Avancez en arrière, c'est assez. Organisation du Québécois.*
<http://www.lequebecois.org/chroniques-du-dimanche/avancez-en-arriere-cest-assez>
 (hozzáférés: 2011.10.11)
- BALTHAZAR, Louis: Les Etats-Unis face à un Québec souverain
http://www.saic.gouv.qc.ca/publications/documents_inst_const/19-LouisBalthazar.pdf
 (letöltve 2012.10.26.)
- Comptes économiques du Québec 2e trimestre 2012
http://www.stat.gouv.qc.ca/publications/cptes_econo/pdf2012/compte2e12.pdf
 (letöltve 2012.11.05.)
- GOLTZ, Antje: *Charles de Gaulle et le Québec.*
<http://romanistik.info/umgebaut/quebec/de%20GaulleQueb.pdf> (letöltve 2011.10.10.)
- GRADY, Patrick: Les conséquences économiques de la souveraineté du Québec http://global-economics.ca/ec_conseq_nat_assembly.pdf letöltve 2012.10.31.)
- Indépendance – Quand les Écossais donnent une leçon aux Québécois, *Le Devoir*, 2012.11.02. <http://www.ledevoir.com/politique/canada/362972/quand-les-ecossais-donnent-une-lecon-aux-quebecois>
- Kanadai Statisztikai Intézet, 2011-es népszámlálás
<http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/dp-pd/hlt->

fst/lang/Pages/highlight.cfm?TabID=1&Lang=F&Asc=1&OrderBy=1&View=1&tableID=401&queryID=3&Age=1&PRCode=24#1 (letöltve: 2012.10.02.)

Le Bloc-propose d'abolir la loi sur la clarté référendaire, *Le Journal de Montréal*, 2012.10.25.

http://www.journaldemontreal.com/2012/10/25/le-bloc-propose-dabolir-la-loi-sur-la-clarte-referendaire&ei=4FufUOeiMMHbtAaTnYDoAQ&usg=AFQjCNH9gxXLSCinfL_Pp2sNTknbfiOjwQ&sig2=bc3s8k9sD7j5RK-oQ9qXhw(letöltve 2012.11.02.)

Le Monde 2007.01.23.http://www.lemonde.fr/societe/article/2007/01/23/segolene-royal-maintient-ses-propos-sur-la-souverainete-du-quebec_858474_3224.html(letöltve 2011.10.15.)

Le Nouvel Observateur 2008.10.19.

<http://tempsreel.nouvelobs.com/monde/20081019.OBS6585/polemique-sur-les-propos-de-sarkozy-pour-le-quebec-et-le-canada.html> (letöltve 2011.10.25.)

Le Québec nation francophone des Amériques

http://fjbq.bloc.org/dossiers/nation/documents/qc_nation_francoph_fr.pdf (letöltve 2012.10.26.)

Le Québec pourrait dire oui aux indépendantistes mais pas à l'indépendance *Le Nouvel Observateur* <http://tempsreel.nouvelobs.com/monde/20120802.AFP4709/le-quebec-pourrait-dire-oui-aux-independantistes-mais-pas-a-l-independance.html> (letöltve 2012.10.26.)

Le Québec, nation des Amériques <http://www.blocquebecois.org/dossiers/nation/histoire.aspx> (letöltve 2011.11.30.)

LECOURS, André: Nationalisme et fédéralisme au Canada : le débat sur la dualité.

Fédéralisme Régionalisme, 1. évfolyam (1999-2000)

<http://popups.ulg.ac.be/federalisme/document.php?id=281> Hozzáférés: 2011. 11.02.

Les Québécois sont-ils toujours indépendantistes? *Le Monde*, 2012.09.04.

http://www.lemonde.fr/ameriques/article/2012/09/04/les-quebecois-sont-ils-toujours-independantistes_1755535_3222.html (letöltve 2012.10.27.)

LOUARN, Anne-Diandra: L'influence des mouvements séparatistes inquiète les

gouvernements européens <http://www.france24.com/fr/20121025-influence-mouvements-separatistes-independantistes-inquiete-gouvernements-europeens-catalogne-pays-basque-flandre> (letöltve 2012.11.04.)

MICHAUD, Félix- Antoine –PLANTE ,Marie-Andrée –TAILLON, Patrick : Indépendance –
Quand le Royaume-Uni donne une leçon au Canada, *Le Devoir* , 2012.10.31.
<http://www.ledevoir.com/politique/canada/362756/quand-le-royaume-uni-fait-la-lecon-au-canada> (letöltve 2012.11.06.)

MOLNÁR István János: *A Québec-kérdés főbb aspektusai Kanada alkotmányos szabályozásának a tükrében*. PhD. értekezés, Miskolci Egyetem, 2002
http://kvt99.lib.uni-miskolc.hu:8080/servlet/eleMEK.server.fs.DocReader?id=291&file=Molnar_Istvan_Janos_ertekezes.pdf Letöltés ideje: 2011.09.27.

PAQUETTE, Pierre: Une nouvelle donne pour la souveraineté du Québec
http://www.eve.coop/mw-contenu/revues/1/9/RVE_vol1_no1_Paquette.pdf (letöltve 2012.11.05.)

Parti Québécois, actualité, 2012.10.12.
http://pq.org/actualite/nouvelles/le_parti_socialiste_veut_retablir_la_position_historique_de_la_france_par_rapport (letöltve 2011.10.25.)

Plan budgétaire 2012-2013 Ministère des Finances du Québec,
<http://www.budget.finances.gouv.qc.ca/Budget/2012-2013/fr/documents/Planbudgetaire.pdf> p.D 17. (letöltve 2012.11.13.)

Rapport sur l'évolution linguistique au Québec
http://www.oqlf.gouv.qc.ca/etudes2011/20110909_faits_saillants.pdf (letöltve 2011.11.25.)

RIPAUX, Alain: Charles de Gaulle, une certaine idée du Québec
http://www.cfqlmc.org/bulletin_22/Charles%20de%20Gaulle,%20une%20certaine%20idee%20du%20Quebec%20.pdf (letöltve 2011.10.25.)

ROCHER, François et al. : *Le concept d'interculturalisme en contexte québécois: généalogie d'un néologisme*. Centre de recherche sur l'immigration, l'ethnicité et la citoyenneté, 2007
<http://www.accommodements.qc.ca/documentation/rapports/rapport-3-rocher-francois.pdf> (letöltés ideje: 2011.10.03.)

Souveraineté pourquoi? <http://pq.org/souverainete/pourquoi> (letöltve 2012.11.02.)

Un référendum au Québec n'est "pas envisageable à court terme"
http://www.lorientlejour.com/category/%C3%80+La+Une/article/783032/Un_referendum_au_Quebec_nest_pas_envisageable_a_court_terme.html (letöltve 2012.10.27.)